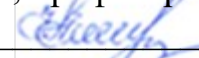

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ**

До захисту допустити:
Завідувач кафедри
д.е.н., професор Чечель А.О.

«05» січня 2024 р.

**«МІСЦЕ ТА РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
МУНІЦИПАЛЬНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ»**

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти другого
(магістерського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми
281 Публічне управління та
адміністрування

Курносенка Олексія Геннадійовича
Науковий керівник:

Надежденко Аліна Олексіївна
кандидат наук з державного
управління, доцент кафедри
публічного управління та
адміністрування

Рецензент:

Вольська Олена Михайлівна, доктор
наук з державного управління,
професор, професор кафедри
публічного управління та
адміністрування ДВНЗ «Херсонський
державний аграрний університет»

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

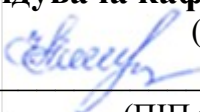
« ____ » _____ 2024 р.

Київ – 2024

МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

Рівень вищої освіти _____ другий (магістерський)
Шифр та назва спеціальності _____ 281 Публічне управління та адміністрування
Освітньо-професійна програма _____ Публічне управління та адміністрування

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувача кафедри д.е.н., професор
(науковий ступінь, вчене звання)

Чечель А.О.
(ППІ завідувача кафедри)

ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

_____ Курносенко Олексій Геннадійович _____

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи **Місце та роль органів місцевого самоврядування у забезпеченні муніципальних прав громадян: проблеми теорії та практики**

керівник роботи _____ Надежденко Аліна Олексіївна, кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного управління та адміністрування

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом вищого навчального закладу

2. Строк подання студентом роботи 01.12.2023

3. Вихідні дані до роботи (мета, об'єкт, предмет)

Мета роботи – конкретизувати положення про роль та місце органів місцевого самоврядування в забезпеченні муніципальних прав громадян, дослідити сучасний стан та пріоритетні напрями удосконалення забезпечення муніципальних прав громадян органами місцевого самоврядування в Україні. Об'єктом є процес взаємодії органів місцевого самоврядування та громадян. Предметом дослідження виступає роль та місце органів місцевого самоврядування в забезпеченні муніципальних прав громадян в Україні.

4. Зміст роботи (перелік питань, які потрібно розробити)

Розділ 1. Теоретико-методологічні аспекти становлення та розвитку феномену муніципальні права особистості.

Розділ 2. Аналіз муніципальних прав громадян та повноважень органів місцевого самоврядування.

Розділ 3. Основні напрями забезпечення органами місцевого самоврядування муніципальних прав громадян.

5. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	Надежденко А.О., к.н.держ.упр., доцент	01.09.2023	01.09.2023
2	Надежденко А.О., к.н.держ.упр., доцент	10.09.2023	10.09.2023
3	Надежденко А.О., к.н.держ.упр., доцент	20.09.2023	20.09.2023

6. Дата видачі завдання «01» вересня 2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

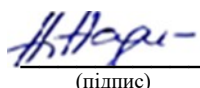
№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітки
1.	Погодження теми кваліфікаційної роботи	01-07.09.2023	
2.	Складання та погодження плану кваліфікаційної роботи	01.09.2023	
3.	Написання Вступу та 1 розділу кваліфікаційної роботи	02-30.09.2023	
4.	Написання 2 розділу кваліфікаційної роботи	01-30.10.2023	
5.	Написання 3 розділу кваліфікаційної роботи	01-22.11.2023	
6.	Написання Висновків та оформлення списку літератури, додатків	22-26.11.2023	
7.	Подання завершеної кваліфікаційної роботи на кафедрі	30.11.2023	

Здобувач

Олексій КУРНОСЕНКО
(власне ім'я, ПРІЗВИЩЕ)

Науковий керівник роботи

(підпис)

Аліна НАДЕЖДЕНКО
(власне ім'я, ПРІЗВИЩЕ)

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ФЕНОМЕНУ МУНІЦИПАЛЬНИХ ПРАВ ОСОБИСТОСТІ	11
1.1. Муніципальні права: поняття та сутність.....	11
...	
1.2. Муніципальні права громадян як фундамент муніципальної демократії.....	22
Висновки до Розділу 1	32
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ МУНІЦИПАЛЬНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН ТА ПОВНОВАЖЕНЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.	34
2.1. Класифікація муніципальних прав громадян і їх характеристика.....	34
2.2. Характеристика повноважень органів місцевого самоврядування у вирішенні питань місцевого значення.....	43
Висновки до Розділу 2	55
РОЗДІЛ 3 ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ МУНІЦИПАЛЬНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН	57
3.1. «Людський вимір» як критерій ефективності діяльності органів місцевого самоврядування.....	57
3.2. Пріоритетні шляхи удосконалення забезпечення муніципальних прав громадян органами місцевого самоврядування.....	67
Висновки до Розділу 3	83
ВИСНОВКИ	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	91

Актуальність теми. Згідно з Конституцією України, наша країна визнається демократичною і правовою державою. Однак, демократія не обмежується лише національними політичними процесами та виборами національних лідерів. Важливою складовою демократії є місцеве самоврядування та роль органів місцевого самоврядування у гарантуванні муніципальних прав громадян.

Муніципальні права громадян є важливою складовою загальних прав та свобод особи. Це включає право на участь у прийнятті рішень, доступ до інформації, участь у громадських обговореннях і багато інших аспектів. Органи місцевого самоврядування повинні забезпечувати відкритий і доступний процес для гарантування цих прав.

Зростаюча потреба в дослідженні полягає в тому, що децентралізаційні процеси та реформа місцевого самоврядування в Україні можуть супроводжуватися викликами та труднощами в реалізації муніципальних прав громадян. Практичні аспекти впровадження нових моделей місцевого управління та їх вплив на громадян вимагають додаткового аналізу.

У контексті муніципальних реформ та постійного розвитку демократії, проблематика дослідження місця та ролі органів місцевого самоврядування у забезпеченні муніципальних прав громадян набуває особливої важливості, має велике суспільне значення і вимагає подальших досліджень для забезпечення ефективного функціонування муніципального самоврядування та реалізації муніципальних прав громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика дослідження питань забезпеченні муніципальних прав громадян органами муніципальної влади стала об'єктом досліджень багатьох вчених та дослідників у різних країнах. Дослідження у цій галузі виокремлюють ключові аспекти та проблеми, пов'язані з роллю органів місцевого самоврядування у гарантуванні муніципальних прав громадян.

До розгляду проблематики забезпечення муніципальних прав громадян органами місцевого самоврядування в Україні, як інструменту демократизації процесу взаємодії органів публічної влади та громадськості, в контексті сучасних викликів та тенденцій розвитку суспільства звертались такі видатні вчені конституційного та муніципального права як: В.Б.Авер'янов [1], В.М.Алексєєв [2], М.О.Баймуратов [3], О.В.Батанов [4], Л.В.Беззубко [5], В.І.Борденюк [6], В.М.Вакуленко [7], О.Вінніков [8], Т.М.Заворотченко [9], Д.К.Жерліцин [10], Б.В.Калиновський [11], Ю.В.Ковбасюк [12], В.С.Куйбіда [13], І.В.Козюра [14], І.Л.Литвиненко [15], В.Мамонова [16], В.М.Мартиненко [17], В.О.Півцаєва [18], В.Ф.Погорілко [19], О.В.Пушкіна [20], П.М.Рабінович [21], С.Ю.Русанова [22], О.П.Скороход [23], Р.Т.Чернега [24] та ін.та ін.

Водночас важливо відзначити, що незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених дослідженню різноманітних аспектів місцевого самоврядування в Україні, його ролі у демократизації суспільства та забезпеченні конституційних прав громадян, відсутній комплексний аналіз муніципальних прав громадянина як особливого нормативно-правового інституту місцевого самоврядування, який гарантує участь жителів муніципальних утворень у системі локальної демократії.

В цьому контексті, докладні дослідження, спрямовані на конкретизацію прав та свобод, які гарантовані громадянам на муніципальному рівні, можуть сприяти більш глибокому аналізу та розумінню цих аспектів, а також допоможуть визначити можливості для забезпечення та захисту цих прав та свобод в рамках місцевого самоврядування.

Мета і задачі дослідження. Мета кваліфікаційної роботи - конкретизувати положення про роль та місце органів місцевого самоврядування в забезпеченні муніципальних прав громадян, дослідити сучасний стан та пріоритетні напрями удосконалення забезпечення муніципальних прав громадян органами місцевого самоврядування в Україні.

Мета наукового дослідження зумовила постановку та розв'язання таких завдань:

- визначити основні концептуальні підходи до дослідження поняття «муніципальні права громадянина»;
- з'ясувати та окреслити роль муніципальних прав громадян у забезпеченні муніципальної демократії;
- здійснити та обґрунтувати класифікацію муніципальних прав громадян;
- проаналізувати повноваження органів місцевого самоврядування у вирішенні питань місцевого значення;
- оцінити наскільки враховуються муніципальні права громадян у повноваженнях органів місцевого самоврядування;
- визначити пріоритетні шляхи удосконалення забезпечення муніципальних прав громадян органами місцевого самоврядування.

Об'єктом дослідження є процес взаємодії органів місцевого самоврядування та громадян.

Предметом дослідження виступає роль та місце органів місцевого самоврядування в забезпеченні муніципальних прав громадян в Україні.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в комплексному підході до аналізу муніципальних прав громадян на підставі як теоретичних, так і практичних аспектів, а також в розкритті їхньої ролі в системі місцевого самоврядування та забезпеченні прав людини і громадянина на муніципальному рівні.

уперше:

доведено, що науково-теоретична характеристика змісту поняття «муніципальні права» утворює триєдину конструкцію із сукупності конкретних прав громадянам у рамках муніципальних утворень, правового інструменту впливу громадян на управління муніципальними справами та правових норм та положення що регулюють взаємодію між

муніципалітетами та місцевими жителями, зокрема, у сфері прийняття місцевих рішень, розподілу ресурсів і обов'язків.

аргументовано положення про те, що муніципальні права громадян є важливим елементом муніципальної демократії та забезпечують більшу відповідність муніципального управління інтересам та потребам місцевого населення.

уточнено та удосконалено:

розуміння ролі органів місцевого самоврядування в забезпеченні муніципальних прав громадян, враховуючи сучасні виклики і тенденції розвитку громадянського суспільства на засадах самоврядності.

класифікацію прав, які гарантовані громадянам на муніципальному рівні шляхом визначення конкретних категорій цих прав та їх характеристики.

дістали подальшого розвитку:

обґрунтування практичних аспектів забезпечення та захисту муніципальних прав громадян органами місцевого самоврядування, які можуть допомогти сформуванню власної гнучкої та ефективної муніципальної політики у муніципальних утвореннях

розуміння ролі органів місцевого самоврядування у контексті забезпечення муніципальних прав громадян.

Методи дослідження. У дослідженні було застосовано комплекс загальнонаукових принципів, підходів і методів, а саме: діалектичний метод дозволив проаналізувати взаємозв'язок між органами місцевого самоврядування та муніципальними правами громадян, розглядаючи їх розвиток у зв'язку з історичними та сучасними контекстами; порівняльно-правовий метод був використаний для аналізу існуючих зарубіжних практик забезпечення муніципальних прав громадян органами самоврядування; системно-структурний підхід дозволив розглянути муніципальні права та органи самоврядування як складові частини системи організації управління

на муніципальному рівні; формально-логічний метод застосовувався для аналізу аргументації та логічної побудови дослідження.

Використання цього комплексу методів дозволило здійснити всебічне та обґрунтоване дослідження теми кваліфікаційної роботи та визначити практичні рекомендації, спрямовані на підвищення рівня демократії та якості муніципального управління.

Практичне значення отриманих результатів полягає в їх використанні на різних рівнях: *науково-дослідна сфера*: отримані результати розширюють наукові знання у галузі муніципального права та місцевого самоврядування, вони можуть служити як основа для подальших досліджень і аналізу в цій галузі; *нормотворча діяльність*: висновки та рекомендації можуть бути використані законодавцями для розробки та вдосконалення законодавства, спрямованого на підтримку муніципальної демократії та муніципальних прав громадян; *навчально-методичний процес*: результати дослідження можуть бути впроваджені у навчальні програми для підготовки здобувачів вищої освіти та фахівців у галузі права, публічного управління та адміністрування; можуть стати основою для розробки навчальних курсів та методичних матеріалів. Отримані результати дослідження сприяють поглибленню розуміння ролі місцевого самоврядування у гарантуванні муніципальних прав громадян і можуть мати значний вплив на науковий, законодавчий та освітній процеси в цій галузі.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати кваліфікаційної роботи були представлені на V Міжнародній науково-практичній конференції «Публічне управління для сталого розвитку: виклики та перспективи на національному та місцевому рівнях» (м. Київ, 26 жовтня 2023 р).

Публікації. Курносенко О.Г. Муніципальні права громадян як фундамент grass-root демократії. *Публічне управління для сталого розвитку: виклики та перспективи на національному та місцевому рівнях*: зб.

матеріалів V Міжн. наук.-практ. конф. викладачів, м. Київ, 27 жовтня 2023 р. / За заг. ред. М.В. Трофименка. Київ: МДУ, 2023.

Структура кваліфікаційної роботи. Структурно кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, які включають 6 підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний текст кваліфікаційної роботи обсягом 90 сторінок, список використаних джерел приведений на 10 сторінках (складає 91 найменування).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ФЕНОМЕНУ МУНІЦИПАЛЬНИХ ПРАВ ОСОБИСТОСТІ

1.1. Муніципальні права: поняття та сутність

Поняття муніципальних прав громадян представляє собою новий та дискусійний термін в сфері правознавства та місцевого самоврядування, який становить предмет різних точок зору серед вчених. Розуміння та визначення поняття «муніципальні права» може варіюватися в сучасній науковій думці в залежності від контексту дослідження та галузі знань, в якій ці дослідження здійснюються.

Деякі дослідники вважають, що муніципальні права включають в себе колективні права територіальних громад, зокрема їхнє право на безпосередню участь у владних процесах на муніципальному рівні, такі як управління муніципалітетом. Інші науковці стверджують, що муніципальні права є складовою частиною статусу особи і включають в себе особисті, економічні та муніципальні права. Також вони вказують на важливість узгодження цих прав на муніципальному рівні з органами влади і належну конкретизацію їхнього закріплення в правовому статусі особи, що може утворювати систему муніципальних прав і свобод [25, с. 51].

З іншого боку, деякі науковці не визнають поняття муніципальних прав і розглядають право на участь у місцевому самоврядуванні як політичні права людини. Вони вважають, що це право може не бути включене в Конституцію країни, але може бути визнане та забезпечене законодавством для мешканців муніципальних утворень. Такі права можуть бути розглянуті як відносно самостійна система муніципальних прав і свобод, спираючись на засади гармонізації прав і свобод особи з інтересами держави і суспільства.

Усі ці підходи визначають різні аспекти поняття муніципальних прав громадян і показують багатогранність та складність цієї категорії в сучасному науковому дискурсі.

В свою чергу залежно від наукового підходу певної галузі знань «муніципальні права» можуть мати різне розуміння та визначення. Так, у юридичних дослідженнях «муніципальні права» можуть розглядатись як правові норми та права, що надаються муніципалітетам та їхнім громадянам для самоврядування та управління на місцевому рівні. Держуправлінці розглядають «муніципальні права» як важливий аспект організації та управління муніципальними структурами, а також як засіб забезпечення ефективності та легітимності діяльності муніципалітетів у виконанні їхніх обов'язків перед громадянами. Політологи можуть досліджувати «муніципальні права» з точки зору політичних процесів, участі громадян у муніципальному управлінні та впливу муніципальних структур на прийняття політичних рішень. Соціологи можуть вивчати, як «муніципальні права» впливають на суспільні відносини, включаючи взаємодію між муніципалітетами та громадянами. Економісти можуть аналізувати вплив муніципальних прав на розвиток місцевої економіки та фінансову стійкість муніципалітетів. Філософи можуть досліджувати етичні та філософські аспекти муніципальних прав та самоврядування.

Враховуючи різноманіття підходів, важливо визначати та розуміти контекст поняття «муніципальні права» для кращого розуміння їх значення та впливу на муніципальний рівень управління.

У вітчизняному правознавстві, щодо доктринального визначення «муніципальних прав людини», визначений пріоритет належить відомому муніципалісту та професорові М.О. Баймуратову. Він акцентує на важливості муніципально-правової галузі як найбільш важливій та практично значущій для кожного громадянина. Науковець підкреслює, що це обумовлено кількома факторами: по-перше, усі життєві інтереси та амбіції людини реалізуються на локальному рівні функціонування суспільства як члену

територіальної громади, за винятком деяких прав, таких як право на громадянство або власність, які вимагають прямого контакту з державою; по-друге, на локальному рівні функціонування суспільства людина, як індивідуально, так і у спільноті з іншими, формує так звані «локальні інтереси», які охоплюють широкий спектр індивідуальних і групових прав і свобод. Ці права і свободи виступають як права і свободи людини та реалізуються в різних сферах життя, як особисто, так і спільно з іншими мешканцями відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Ці «муніципальні права людини» не відрізняються від конституційних прав і свобод щодо їхньої назви, змісту, функціонального наповнення чи діяльній характеристик. Проте вони мають стійку ознаку локальної реалізації і виявляються саме як права і свободи людини [26].

Погоджуючись з позицією М.О. Баймуратова, можна визнати, що саме на рівні місцевого самоврядування і його інститутів проявляються складні різнорівневі аспекти соціального механізму. Цей механізм спрямований на надання громадянам можливості брати активну участь у реалізації, забезпеченні та захисті своїх прав і свобод, включаючи інститути місцевого самоврядування [27, с. 96–101]. Баймуратов підкреслює, що саме існування та локальна реалізація прав і свобод людини призводить до інституціоналізації «муніципальних прав особистості» [28, с. 52–56].

Він акцентує увагу на тому, що члени територіальних громад, на локальному рівні, функціонують не просто як громадяни держави, але як мешканці конкретної територіальної одиниці. Це призводить до зміни системи координат на рівні місцевого самоврядування. Права людини, які зазвичай розглядаються на рівні «громадянин – держава», трансформуються на рівень «мешканець - орган місцевого самоврядування» і стають муніципальними правами особистості [29, с. 100].

Цю ідею виділення муніципальних прав і свобод в окрему категорію підтримує доктор юридичних наук О.В. Батанов. Згідно з його поглядами, нова концепція сучасної людини у контексті розвитку інститутів локальної

демократії та інституціоналізації муніципальної влади ставить перед нею завдання переорієнтації на вирішення суттєвих людських питань, особливо тих, що мають місцеве значення. Ідея цінності людської особистості, її прав та свобод найкраще проявляється і перевіряється на локальному рівні в контексті місцевого самоврядування та інституціоналізації муніципальної влади [30, с. 518–519].

Ця доктринальна позиція М.О. Баймуратова та О.В. Батанова володіє відповідними методологічними характеристиками. По-перше, вона відзначає, що саме на рівні місцевого самоврядування проявляються та реалізуються фундаментальні права людини. По-друге, права, які продукуються та застосовуються на рівні територіальних громад, здійснюються як індивідуально, так і в груповому аспекті, включаючи колективну діяльність всієї громади. По-третє, зміст та характер прав, які продукуються, застосовуються та реалізуються в межах територіальних громад, в основному відповідають конституційним правам і свободам людини. По-четверте, ці права базуються на екзистенційних інтересах, що охоплюють системні прагнення, амбіції та потреби різних осіб, які мешкають на відповідній території. По-п'яте, ці права служать важливим комунікаційним фактором, який сприяє взаємодії людей з органами місцевого самоврядування, державними органами та іншими членами територіальних громад. По-шосте, можливість людини створювати конкретні екзистенційні інтереси на рівні територіальної громади вказує на інноваційний характер цього рівня, де можуть з'являтися нові права, які потенційно можуть стати муніципальними правами, а потім, при важливості, увійти до кола конституційних прав людини. По-сьоме, наявність таких прав, які продукуються та застосовуються в межах територіальних громад, вимагає їхнього захисту на рівні, рівноцінному до захисту конституційних прав і свобод людини.

З нашої точки зору, важливою методологічною позицією є думка дослідника П.А. Трачука, який вказує, що участь громадян України в муніципальних структурах є ключовим фактором у формуванні реальних

соціальних та правових механізмів захисту прав людини. Ці механізми створюють сприятливе соціальне середовище, вільне від надмірного втручання в правову сферу (відоме як «правовільний простір»), де людина, особливо мешканець конкретної територіальної громади, може самостійно впливати на свою поведінку та дії. Згідно з цією позицією, саме на рівні муніципального самоврядування та його інститутів виявляються складні муніципальні механізми, спрямовані на активну участь громадян у захисті та забезпеченні їхніх прав і свобод, включаючи муніципальні права особистості [31].

Аналіз цієї доктринальної позиції, з одного боку, вказує на певну нев'язку в системі термінології і визначення суб'єктів територіальних громад. З іншого боку, в ній можна виокремити раціональні аспекти. Зокрема, відзначається, що умови участі громадян України (або жителів-членів територіальної громади, якщо розглядати більш широкий підхід) в муніципальних структурах сприяють формуванню соціальних та правових механізмів захисту прав людини, що є ключем до створення відповідного соціального середовища, вільного від надмірного регулювання (відомого як «правовий простір»), де людина, зокрема мешканець відповідної території держави-члена територіальної громади, може самостійно впливати на свої дії та поведінку. Отже, ця позиція підкреслює важливість муніципальних прав особистості та їхню роль у забезпеченні її свобод та прав.

Деякі представники муніципально-правової доктрини, такі як О.В. Батанов і С.Ю. Русанова, відразу ж акцентують увагу на розширеному розумінні муніципальних прав людини, включаючи до них права людини як члена відповідної територіальної громади. Наприклад, при обґрунтуванні концепції формування муніципальних прав, С.Ю. Русанова [32] відзначає особливості цих прав, такі як:

- специфічний суб'єктний склад, який включає не лише громадян, але й саму територіальну громаду;

– особливості об'єкта відносин, включаючи владу територіальних громад, питання місцевого значення, повноваження суб'єктів місцевого самоврядування, об'єкти комунальної власності, місцеві бюджети та інше;

– особливості нормативного змісту, які вимагають закріплення муніципальних прав на локальному рівні, а також розширюють і конкретизують їх зміст, включаючи права різних категорій громадян;

– невідчужуваний і невід'ємний характер муніципальних прав, які доступні кожному члену територіальної громади та неможливо обмежити у цих правах;

– внутрішня єдність, збалансованість та взаємозумовленість муніципальних прав як цілісного нормативно-правового утворення.

Це розширене розуміння муніципальних прав людини робить акцент на інклюзивності та важливості цих прав як складової муніципального управління, де конституційні права людини і громадянина є основним елементом.

За думкою цього автора, муніципальні права членів територіальних громад створюють основу для самоврядування, мають важливу функцію та юридичні характеристики, що формують самоврядний статус особи.

Проте, така позиція не виправдано обмежує муніципально-правовий статус людини, який насправді має бути більш широким, оскільки він включає можливість для людини реалізовувати свої життєві інтереси у контексті стійкого існування та функціонування в межах територіальних громад. Іншими словами, самоврядний статус особи може бути менш динамічним та більш статичним з точки зору її соціальної активності та мотивації до діяльності в сфері муніципального самоврядування.

Водночас, муніципально-правовий статус людини (особи, жителя-члена територіальної громади) є більш динамічним, оскільки визначається її повсякденними умовами та функціонуванням у межах територіальної громади.

Рівень соціалізації особи в контексті територіальної громади грає важливу роль у формуванні її інтересів та мотивації для діяльності в сфері муніципального самоврядування. Чим вищий рівень соціалізації, тим більше мотивованою стає поведінка особи у плані оцінки її існування та ролі в локальному суспільстві. Людина в значній мірі доповнює свій конституційно-правовий статус, який включає індивідуальні, групові та колективні правові статуси, своїм муніципально-правовим статусом.

Важливу частину цього статусу складають механізми реалізації прав, які спрямовані на саме територіальну громаду, яка функціонує у контексті муніципально-правового та конституційного статусу особи. Обидва ці статуси, хоч і можуть накладатися один на одного, проте, за думкою представників муніципальної доктрини, мають відмінні характеристики та ролі. Хоча самоврядний статус особи базується на її конституційно-правовому статусі, він є менш домінуючим у системі статусів особи і громадянина, порівняно з муніципально-правовим статусом, який є більш динамічним і визначається умовами повсякденного життя та функціонуванням у межах територіальної громади. Права людини, що належать до останнього статусу та пов'язані з муніципальним самоврядуванням, виходять з її конституційно-правового статусу.

Так, підкреслюючи унікальність наведених прав, О.В. Батанов акцентує увагу на тому, що муніципальні права та свободи мають виразно виражені особливості, спрямовані на уособлену систему. Це відображається у їхній різноманітності та внутрішньоструктурній різниці як в групі правових можливостей у сфері муніципальної демократії, що поширюються на всі головні аспекти людського життя (політичні, економічні, муніципальні, культурні та інші), а також на окремі самостійні групи муніципальних прав і свобод. Ця позиція вказує, по-перше, на великий потенціал саморозвитку вже зафіксованих прав і можливість виникнення нових муніципальних прав; по-друге, на їхній глибокий зв'язок з повсякденним життям людини; по-третє, на важливу роль і значення в використанні наявних муніципальних прав і в

появі нових принципу автономії волі особистості; по-четверте, на стимулюючий вплив на виникнення муніципальних прав комунікаційного потенціалу членів територіальних громад, які активно беруть участь у муніципальному самоврядуванні та локальній демократії у повсякденних умовах [33].

Так, О.В. Батанов визначає «муніципальні права» як природні можливості людини та її об'єднань (територіальних громад), які держава визнає та гарантує, щоб вони могли самостійно та під свою відповідальність вирішувати питання місцевого значення у різних сферах суспільного життя, включаючи політичну, економічну, соціальну, культурну, екологічну та інші [34, с. 227].

На нашу думку, дійсно, правильно вважати, що різниця між конституційно-правовим статусом людини і громадянина та її правовим статусом в контексті місцевого самоврядування полягає у відмінностях у відносинах людини з державою, владою, суспільством або іншими учасниками суспільних відносин, в які вона вступає. Правове становище та правовий статус особи як жителя конкретного населеного пункту характеризується органічним поєднанням двох груп муніципальних прав і свобод. Індивідуальні права належать кожному громадянину окремо і можуть бути реалізовані ним незалежно від інших членів громади. Колективні права можуть бути реалізовані лише через колективні дії членів муніципального утворення, і саме ця єдність забезпечує особистісну орієнтацію всієї системи місцевого самоврядування та поєднання індивідуальної свободи з принципами колективізму на місцевому рівні.

Введення терміну «муніципальні права і свободи» як специфічної правової категорії, що характеризує унікальний статус особи як мешканця територіальної громади, є обґрунтованим згідно з І.М. Литвиненко. Вона вказує на те, що муніципальні права і свободи включають в себе ті права, які надають реальні можливості для кожного члена територіальної громади брати участь у вирішенні всіх питань місцевого значення, управлінні

комунальною власністю і користуванні всіма матеріальними і духовними цінностями, які розподіляються на територіальному принципі. Вони також включають в себе відчуття всіх позитивних результатів діяльності самоврядних органів, які спрямовані на реальне забезпечення прав і свобод, задоволення життєвих потреб і інтересів людини [35, с. 3–5].

Як зауважує Г. Танаджі, незважаючи на відсутність повного нормативного закріплення муніципальних прав людини, вони мають певні характеристики, які їх визначають. По-перше, вони виявляються у різних формах можливої або необхідної поведінки людини на місцевому рівні в суспільстві, включаючи права, свободи і обов'язки. По-друге, муніципальні права підлягають внутрішній структурній різноманітності і включають як індивідуальні, так і групові (колективні) права. По-третє, їх функція та ціль охоплюють всі аспекти громадського життя, включаючи політичні, економічні, муніципальні, культурні та інші сфери. По-четверте, муніципальні права мають чітку гносеологічну (епістемологічну) природу, оскільки їх поява обумовлена реальними життєвими мотивами людини. По-п'яте, ці права мають визначений просторовий та територіальний аспект їхньої реалізації, включаючи місцевий (локальний) та регіональний рівні [36, с. 3–5].

На важливості та необхідності визнання категорії муніципальних прав і свобод людини та їх заохочення та захисту на рівні місцевої влади наголошують різні міжнародні організації, включаючи Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи. У їхній резолюції від 4 березня 2010 року вказується, що, оскільки місцеві та регіональні органи влади мають тісний зв'язок з громадянами та їхніми обраними представниками на цьому рівні, саме вони найкраще можуть вивчати становище в галузі прав людини, ідентифікувати відповідні проблеми та приймати заходи для їх вирішення. Таким чином, у регіонах, містах та міських кварталах, як можна ближче до повсякденного життя людей, необхідно забезпечувати дотримання прав людини [37].

Щодо підтримки та захисту ідеї виділення категорії муніципальних прав людини та визнання територіальних громад як ключових учасників у забезпеченні прав людини на локальному рівні, інші міжнародні організації, такі як Міжнародна організація органів місцевого самоврядування, Міжнародна організація об'єднаних міст і місцевих урядів (UCLG - United Cities and Local Governments), Форум місцевих органів влади з соціальної інтеграції і демократії (FAL - Forum of Local Authorities), Всесвітній форум для приміських влад (FALP), Програма ООН з населених пунктів (ООН - ХАБІТАТ), Європейська асоціація місцевої демократії (ALDA) та інші, грають важливу роль [38-40].

Наприклад, у Європейській Хартії з охорони прав людини у місті, прийнятій у 2000 році [41], відзначається, що муніципальні органи влади, спільно з іншими структурами, згідно з національним законодавством, повинні сприяти інтеграції мешканців міст у суспільне життя, залучати їх до управління міськими справами, покращувати муніципальне управління для більшої доступності громадськості та реалізації прав людини у місті. Відмічається, що ця Хартія визначає цілу низку громадянських, політичних, соціальних, економічних і культурних прав, включаючи право на гідне житло, захист від забруднення, участь у демократичному контролі над житловими умовами, охорону здоров'я, культурні розваги, свободу переміщення, доступ до води та енергетичних ресурсів, а також комунікаційні можливості.

Схожий перелік прав людини, члена місцевої громади, закріплений у Всесвітній (глобальній) Хартії-порядку денного з прав людини у місті, прийнятій у 2011 році. Ця Хартія не намагається вичерпно визначити права людини в місті, а надає можливість громадам самостійно визначати їх, але заохочує учасників розвивати державну політику на локальному рівні для захисту прав людини та покращення муніципального управління на користь громадськості.

Спираючись на погляди та висновки вищезазначених авторів та ініціативи міжнародних організацій щодо актуалізації муніципальних прав громадян, доходимо висновку, що феномен «муніципальних прав особистості» є ключовим для розширення переліку конституційних прав та свобод людини. Тому, що тільки людина, яка живе і взаємодіє на локальному рівні, може генерувати нові індивідуальні та групові інтереси, які впливають на її права та свободи. Індивідуальні та групові інтереси виявляються через тренди, тенденції, муніципальні запити та зміни в муніципальній поведінці, і вони стають важливими в соціальному контексті.

Безумовно визначення поняття «муніципальних прав» відповідає сучасним демократичним та реформаторським тенденціям у місцевому самоврядуванні в Україні. Ці тенденції передбачають гуманістичний підхід до забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи, який є ключовим у системі принципів, що визначають роль і значення місцевого самоврядування та формують зміст їх діяльності.

Таким чином, підсумовуючи, ми можемо визначити «муніципальні права громадянина» (особистості, мешканця-члена територіальної громади) як сукупність суб'єктивних прав і можливостей, що належать жителям (громадянам) певної територіальної громади, і які регулюють їх взаємовідносини з місцевою владою, забезпечують участь у прийнятті рішень на місцевому рівні, а також гарантують захист їх інтересів та потреб у контексті життя в конкретній територіальній громаді.

В свою чергу муніципальні права і свободи є важливими для характеристики специфічного муніципального правового статусу особи як самостійної правової категорії. Вони відображають місце мешканців муніципальних утворень у системі муніципальної демократії і інтегрують їх політичні, соціально-економічні права і обов'язки, які вони мають як члени місцевих громад.

1.2. Муніципальні права громадян як фундамент муніципальної демократії

Слід відзначити, що муніципальні права людини в сучасному конституціоналізмі мають своє власне важливе значення і є нормативно-правовим інститутом місцевого самоврядування. Вони представляють собою важливий аспект муніципальної демократії та невід'ємну складову муніципальної влади, і отримали конституційне визнання. Конституція України визнає та гарантує місцеве самоврядування (ст. 7), яке дозволяє жителям сіл, селищ, міст і сільських громад самостійно вирішувати питання місцевого значення в рамках Конституції та законів України (ч. 1 ст. 140) [42]. Це право реалізується громадянами України завдяки їхній належності до відповідних територіальних громад.

Муніципально-правовий статус людини у системі місцевого самоврядування характеризується органічною єдністю індивідуальних муніципальних суб'єктивних прав, які належать кожному жителю окремо і можуть бути реалізовані ним індивідуально, незалежно від інших членів територіальної громади, і колективних муніципальних прав, які можна реалізувати лише за допомогою колективних дій усіх або більшості членів територіальної громади [43]. Це забезпечує співіснування підходів, спрямованих на індивідуалізм і колективність, і сприяє інтеграції автономних, індивідуалістичних аспектів муніципальної свободи з принципами колективної участі громадян у вирішенні місцевих питань [44, с. 308–309].

Муніципальні права людини виступають як важлива складова нормативного забезпечення системи місцевого самоврядування, і, отже, необхідно розглядати їх на всіх рівнях муніципального регулювання, зокрема на локальному рівні. Важливо зауважити, що муніципальні права жителів територіальних громад повинні бути закріплені не шляхом повторення конституційних положень, а шляхом їхньої конкретизації, розширення та встановлення процедур та порядку реалізації цих прав на муніципальному

рівні. Такий підхід дозволяє враховувати індивідуальні потреби та можливості кожного жителя, що є важливим для місцевого самоврядування.

Світовий досвід показує, що розвиток системи муніципальних прав людини, їхнього забезпечення та захисту, є важливою передумовою для досягнення соціальної рівноваги в територіальних громадах. Ця система є основою для організації та функціонування місцевого самоврядування і важливою складовою сучасного муніципального права, яке в свою чергу відіграє важливу роль у формуванні соціально-правової держави та громадянського суспільства [45, с. 4].

Муніципальні права людини виступають як інструмент гармонізації суспільних відносин на територіальному рівні і виконують функцію регулювання цих відносин. У світі зростає розуміння того, що надмірний централізм завдає шкоди державі та призводить до девальвації конституційних норм. Отже, місцеве самоврядування, регіоналізація та децентралізація стають основними принципами демократичної державної політики та конституційного регулювання в розвинених країнах.

Зокрема, принцип субсидіарності став важливим для захисту прав і свобод громадян. Він передбачає, що влада має бути якомога ближче до громадян і надавати їм можливість брати участь у прийнятті рішень, що стосуються їхнього місця проживання. Такий підхід сприяє розвитку муніципальної держави та підтримує процеси євроінтеграції та міжконтинентального співробітництва. Наприклад, Рекомендація Конгресу місцевих і регіональних влад Європи 280 (2010) [46] стверджує, що демократія і права людини пов'язані і нероздільні, і наголошує, що місцеві та регіональні органи влади повинні дотримуватися прав людини в межах своїх повноважень. Сприяти цьому можна через розвиток освіти, підготовку місцевих виборців та створення незалежних механізмів розгляду скарг на місцевому рівні.

Важливо наголосити, що демократія і права людини є взаємозалежними, і місцеві та регіональні органи влади мають виконувати

свої обов'язки, пов'язані з правами людини, у межах своїх повноважень. Вони також повинні сприяти освіті та свідомості громадян щодо їхніх прав і свобод, створюючи механізми для реагування на порушення цих прав та вдосконалення місцевого самоврядування.

У формуванні сучасної доктрини муніципального гуманітарного права вирішальне значення мають принципи, які визначені в Декларації щодо забезпечення доброго врядування на місцевому і регіональному рівнях 2005 року [47]. Серед цих принципів особливо важливим є принцип інноваційності та відкритості до змін. Цей принцип сприяє здатності територіальних громад розробляти ефективні методи вирішення проблем, використовувати сучасні підходи до надання послуг, впроваджувати пілотні проекти та досліджувати нові програми, а також вивчати досвід інших громад. Важливим є створення сприятливого середовища для змін, спрямованих на досягнення кращих результатів.

Сучасний європейський муніципалізм характеризується також принципом сталого розвитку та стратегічної орієнтації. Цей принцип враховує інтереси майбутніх поколінь в діяльності місцевого самоврядування. Рішення на місцевому рівні приймаються з урахуванням всіх видів витрат, таких як екологічні, структурні, фінансові, економічні і муніципальні, з метою запобігання передачі проблем і негативних наслідків майбутнім поколінням. Місцеве самоврядування має мати чітке та стратегічне бачення майбутнього розвитку громади, з розумінням того, що необхідно для забезпечення такого розвитку.

Декларація підкреслює, що ефективна демократія та добре врядування на місцевому рівні є важливими для надання високоякісних послуг населенню і сприяють створенню громад, які прагнуть до сталого розвитку. Ці громади стають місцями, де люди хочуть жити і працювати як сьогодні, так і в майбутньому. Вони враховують потреби інших поколінь, забезпечують збереження природного середовища і покращення якості життя

громадян. Такі громади є безпечними та самодостатніми, надають високоякісні послуги своїм мешканцям.

Сьогодні особливо важливим стає обговорення процесів визнання, становлення та постійного розвитку муніципалізму, місцевого самоврядування та інститутів локальної демократії в окремих європейських державах, а також в контексті європейського континенту загалом та загальноцивілізаційному плані. Це стосується як формування української, європейської та світової конституціоналізації, демократизації, глобалізації та європейської міждержавної інтеграції, так і формування сучасної ефективної моделі міжнародного гуманітарного права, конституційного гуманітарного права та муніципального гуманітарного права. Тому преамбула Європейської Хартії місцевого самоврядування [48] відзначає, що «захист і зміцнення місцевого самоврядування в різних європейських країнах є важливим внеском у розбудову Європи на принципах демократії та децентралізації влади».

Міжнародні стандарти муніципальної демократії [49, 50] грають значну роль у процесах становлення муніципалізму, соціально-правової державності та реалізації прав місцевого самоврядування в сучасному світі. Ці стандарти включають міжнародно-правові норми, які визначають основні принципи, форми і методи муніципальної діяльності, прийняті державами світу в рамках міжнародних міждержавних організацій. Важливою особливістю цих стандартів є те, що вони регламентують загальні концептуальні підходи та міжнародно-правові принципи для створення, формування і функціонування інституту місцевого самоврядування в різних країнах.

Забезпечення відповідної реалізації міжнародних стандартів місцевого самоврядування важливо не лише через їх прийняття та закріплення у національному законодавстві, але і через забезпечення реального та ефективного виконання та захисту цих стандартів. Це передбачає розробку внутрішньодержавного механізму для виконання міжнародних стандартів місцевого самоврядування та підтримку їх виконання. Спрямованість на

створення такого механізму та забезпечення його реалізації залишається однією з найактуальніших задач для поліпшення муніципального законодавства.

Отже, міжнародні стандарти муніципальної демократії грають ключову роль у формуванні муніципалізму, як явища, яке має важливе значення як на міжнародному, так і на національному рівнях. Вони встановлюють загальні принципи та норми для муніципальної діяльності, регулюють спільно прийняті концепції для створення та функціонування інституту місцевого самоврядування в різних країнах.

Всі ці тенденції визначаються особливістю місцевого самоврядування та муніципальної демократії, як системи, що базується на громадянському суспільстві та взаємодії мережевих структур. Місцеве самоврядування відзначається своєю унікальною спрямованістю та специфікою, що відображає всю складність людського життя та розвитку суспільства.

З урахуванням природи місцевого самоврядування і загальних принципів демократії, визначених Бюро міжнародних інформаційних програм Державного департаменту США [51], можна висвітлити муніципальну демократію, зокрема, покласти акцент на права громадян у муніципалітеті. Муніципальна демократія може бути визначена як форма місцевого управління, де населення муніципальної території безпосередньо або через обрані органи та посадових осіб місцевого самоврядування бере активну участь у вирішенні питань місцевого значення. Громадяни також мають реальну можливість впливати на ухвалення муніципальних нормативних актів та призначення або звільнення посадових осіб місцевого самоврядування, які здійснюють виконавчі та адміністративні повноваження, безпосередньо не обираючись населенням. Важливо, щоб було забезпечено волевиявлення більшості населення і дотримувалися права меншин.

Муніципальна влада повинна бути децентралізованою, і частина її повноважень може бути делегована рівню територіального громадського самоврядування та іншим формам самоорганізації населення. Громадяни

мають всебічну можливість висловлювати унікальні особливості політичного, соціального та культурного життя своєї територіальної громади в рамках чинного законодавства.

Муніципальна демократія включає в себе принципи та практичні заходи, спрямовані на захист муніципальних прав громадян на території територіальної громади в межах повноважень місцевого самоврядування. Важливо також забезпечити широкі можливості громадянської участі у муніципальному управлінні та зробити з цього обов'язок муніципальної влади щодо вирішення питань місцевого значення і забезпечення рівного доступу до якісних муніципальних послуг для всіх громадян.

Крім того, на думку В.К. Ніколаєва та К.А. Ніколаєва [52, с.63], муніципальна демократія передбачає існування муніципальної державної політики, що свідчить про конкуренцію між різними групами інтересів і громадськими об'єднаннями, включаючи політичні партії і відомих громадянам осіб, за визнання і громадське голосування, включаючи проведення періодичних муніципальних виборів та місцевих референдумів.

Муніципальна демократія також передбачає, що мешканці, органи місцевого самоврядування та посадові особи повинні дотримуватися законів і муніципальних нормативних актів. Члени місцевої громади повинні брати на себе зобов'язання щодо можливої участі в різних аспектах муніципальної діяльності. Також важливо підтримувати принципи толерантності, співпраці і досягнення компромісу в міжособистісному спілкуванні та взаємодії посадових осіб місцевого самоврядування та муніципальних службовців з інститутами громадянського суспільства, які діють в муніципальному утворенні і співпрацюють з мешканцями громади.

Однією з особливостей муніципальної демократії є її роль у захисті населення муніципалітету від можливих зловживань владою з боку посадових осіб органів місцевого самоврядування та муніципальних службовців. Досвід місцевого рівня показує, що, коли муніципальна демократія обмежується лише питаннями процедури формування органів

місцевого самоврядування і не створює реальних умов для соціально-економічного розвитку муніципального утворення, сутність місцевого самоврядування стає сумнівною. Коли населення і місцева влада виявляються відокремленими або навіть протиставленими один одному, інтереси обмежених груп або кланів стають пріоритетними перед широкими соціальними інтересами розвитку місцевого середовища.

Отже, муніципальна демократія може бути визначена як політичний режим, де муніципальна влада здійснюється шляхом прямого участі громадян у прийнятті рішень, обираючи членів місцевих рад з підтримкою виконавчих органів та з активною роллю населення у вправленні місцевого самоврядування, з метою підтримки життя місцевої громади.

Таким чином, муніципальні права громадян та муніципальна демократія взаємопов'язані і відіграють важливу роль у забезпеченні ефективного місцевого самоврядування та активної громадської участі в прийнятті рішень на муніципальному рівні.

Муніципальні права громадян - це права, які мають та надаються громадянам для впливу на муніципальну владу та участі у управлінні справами їхнього муніципалітету. Муніципальні права гарантують, що громадяни мають можливість впливати на місцеві рішення та контролювати діяльність місцевих органів влади.

Муніципальна демократія - це принцип, за яким управління муніципалітетом відбувається з врахуванням думки та інтересів місцевих громадян й передбачає відкритий діалог між місцевою владою та населенням.

Акцентуємо увагу на тому, що зв'язок між муніципальними правами громадян та муніципальною демократією полягає в тому, що муніципальні права надають громадянам інструменти для здійснення муніципальної демократії. Вони створюють умови для того, щоб громадяни могли впливати на муніципальні рішення, вносити свої пропозиції та контролювати діяльність місцевих органів влади. Це забезпечує прозорість та відкритість у

процесі управління муніципалітетом, а також сприяє залученню громадян до прийняття рішень, які відповідають їхнім потребам та інтересам.

Муніципальні права громадян і муніципальна демократія спільно сприяють зміцненню громадянської участі в муніципальному управлінні, підвищенню якості місцевих рішень та підвищенню довіри до органів муніципальної влади. Вони роблять муніципальне самоврядування більш демократичним, ефективним та відкритим для громадян.

У доктрині муніципального права існує різноманітність методологічних підходів до розуміння муніципальних прав громадян. Проте всі ці підходи мають спільну основу. По-перше, вони базуються на вивченні сутності та функціонального значення місцевого самоврядування через систему муніципальних прав людини. По-друге, ці права розглядаються як окрема і самостійна категорія права [52, с. 189].

Муніципальні права громадян можуть розглядатися у вузькому аспекті, як генетична основа муніципально-правового статусу особи в контексті її права брати участь в місцевому самоврядуванні (індивідуальні муніципальні права). Або ж їх можна розглядати в широкому контексті, як права, які держава надає громадянам і від їх наявності та використання залежить їхнє позитивне існування та функціонування в територіальній громаді (колективні муніципальні права) [53, с. 99-100].

Зокрема, Бальцій Ю.Ю. розглядає муніципальні права громадян залежно від форми їхньої реалізації в контексті участі в місцевому самоврядуванні. Він виділяє індивідуальні та колективні муніципальні права, які включають участь у місцевих референдумах, виборах до органів місцевого самоврядування, висуненні місцевих ініціатив, загальних зборах громадян, участі в формуванні та діяльності органів громадського самоврядування та громадських слуханнях [54].

Любченко П.М. розглядає муніципальні права як частину громадянських, політичних, соціальних, економічних і культурних прав статтях згідно другого розділу Конституції України. Перелік конкретних

прав включає доступ до інформації, участь у референдумах, вибори до органів місцевого самоврядування, індивідуальні та колективні звернення до органів місцевого самоврядування та інші [55].

Важливо відзначити погляд Б.Я. Кофмана, який визначає муніципальні права людини як сукупність суб'єктивних можливостей особи, які виникають у межах територіальної громади в умовах місцевого самоврядування і функціонування муніципальної влади. та спрямовані на задоволення потреб, інтересів та амбіцій громадян відповідно до їхніх життєвих обставин, які виникають і здійснюються протягом всього життя людини та визначаються через використання конституційного статусу особи, шляхом локальної інтерпретації її конституційних прав і свобод, а також формуванням самостійного комплексу прав, свобод і обов'язків на основі їхнього розуміння, пов'язаного з існуванням, функціонуванням і активністю людини в умовах місцевої демократії [56, с. 70].

Отже, можна стверджувати, що критерієм для виділення та точного визначення муніципальних прав людини є не лише їх специфічний характер у виникненні, реалізації і прояві, але також об'єктивна необхідність забезпечення особам можливостей для комфортного та стабільного життя та функціонування в межах територіальної громади як її мешканцям [57, с. 13].

Підсумовуючи вищенаведене, ми приходимо до наступних висновків:

– муніципальні права людини в Україні формуються завдяки конституційній легалізації інституту місцевого самоврядування. Держава на конституційному рівні визнає і закріплює комплексну систему інтересів, які виникають у територіальних громадах через індивідуальні, групові та колективні прагнення, потреби та інтереси її членів. Ці права виникають, коли інтереси членів громади відрізняються від інтересів держави, але не суперечать їм;

– держава не лише проводить муніципальну правову політику, але й має амбіції створити стійкі структури, що відображають її підхід до виховання людини в умовах державно організованого суспільства через

соціалізацію та формування габітусу. Це сприяє створенню системи захисту прав людини на рівні місцевого самоврядування;

– процеси формування муніципальних прав людини свідчать про активний процес створення, інституціоналізації та формування правового простору місцевого самоврядування, який формується через конституційне та законодавче регулювання держави та діяльність органів місцевого самоврядування;

– під час користування своїми конституційними правами, громадяни перетворюють їх на муніципальні права. Це важливий інструмент для розвитку індивідуальних, групових та колективних інтересів через активну участь в місцевому самоврядуванні;

– основним критерієм для визначення муніципальних прав є їх місцевий характер та необхідність забезпечення громадянам можливостей для комфортного і стабільного життя в межах територіальної громади.

Висновки до Розділу 1

На підставі аналізу підходів до тлумачення поняття «муніципальні права» виділяються різні інтерпретації, що враховують контекст і специфіку досліджень у різних галузях знань і наукових шкіл. Деякі дослідники підкреслюють роль муніципальних прав у забезпеченні активної участі громадян у вирішенні місцевих питань та локальному самоврядуванні. Інші дослідники акцентують на соціальних аспектах муніципальних прав та їх впливі на якість життя населення. Однак, незважаючи на різноманітність підходів, спільним є розуміння муніципальних прав як сукупності конкретних прав громадянам у рамках муніципальних утворень, правового інструменту впливу громадян на управління муніципальними справами та правових норм та положення що регулюють взаємодію між муніципалітетами та місцевими жителями, зокрема, у сфері прийняття місцевих рішень, розподілу ресурсів і обов'язків.

Встановлено, що муніципальні права громадян - це особлива категорія прав, що визнають громадянам можливість самостійно та під свою відповідальність вирішувати питання місцевого значення у різних сферах суспільного життя, включаючи політичну, економічну, соціальну, культурну та інші. Ці права вимагають нормативно-правового закріплення і законодавчого визначення, що робить їх чіткими та гарантованими державою.

Аргументовано, що муніципальні права можуть бути реалізовані на рівні індивідів та групового членства в муніципальних утвореннях, і вони відображають інтереси та потреби населення на місцевому рівні. Для забезпечення цих прав важлива роль відводиться територіальним громадам та органам місцевого самоврядування, які повинні гарантувати їхнє виконання та захист.

Визначено, що муніципальні права громадян є важливим аспектом місцевої демократії та допомагають гармонізувати відносини між владою та

населенням на локальному рівні, сприяючи більш ефективному управлінню та покращенню якості життя населення. Зазначені права відзначаються у міжнародних стандартах та хартіях, які закликають розвивати муніципальну демократію та забезпечувати виконання цих прав в містах та територіальних громадах.

Обґрунтовано, що муніципальна демократія та муніципальні права громадян є важливими складовими сучасної системи муніципального самоврядування. Вони сприяють активній участі громадян в управлінні муніципалітетом, роблять муніципальну владу більш відкритою та відповідальною, і забезпечують ефективний розвиток муніципальних утворень. Муніципальні права надають громадянам правовий інструментарій для впливу на муніципальні рішення, в той час як муніципальна демократія підтримує відкритий діалог, співпрацю та взаємодію між місцевою владою та населенням. Вони разом роблять муніципальне самоврядування більш демократичним і дієвим, забезпечуючи підвищення рівня довіри та залучення громадян до управління своїм муніципалітетом.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ МУНІЦИПАЛЬНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН ТА ПОВНОВАЖЕНЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

2.1. Класифікація муніципальних прав громадян і їх характеристика

Безумовно, системи органів місцевого самоврядування в кожній країні можуть суттєво відрізнятися за своєю організацією та функціоналом, і вони володіють широким спектром повноважень. Місцеві органи влади відповідають за вирішення різноманітних питань, які безпосередньо стосуються прав людини. Це включає в себе такі сфери, як освіта, житло, охорона здоров'я, збереження навколишнього середовища, забезпечення безпеки та правопорядку, а також урахування інтересів вразливих груп населення, таких як біженці, національні та етнічні меншини, особи з інвалідністю та інші.

Однак, на жаль, суспільство дуже часто не усвідомлює, що ця рутинна робота місцевих чиновників є ключовим аспектом реалізації муніципальних прав людини. Такі права не завжди сприймаються як конкретні досягнення і забезпечення життєвого комфорту громадян, хоча саме тут відбувається їх реальна реалізація або, навпаки, порушення. Отже, важливо розуміти, що місцева влада грає ключову роль у забезпеченні муніципальних прав людини, і в цьому контексті, розуміння та усвідомлення громадськістю цієї ролі є важливим кроком для покращення ситуації з правами людини на місцях.

Сьогодні муніципальні права громадян є не просто абстрактними концепціями, а живими та дієвими інструментами, що впливають на функціонування місцевого самоврядування. Ці права індукуються (відображаються, враховуються) в повноваження органів місцевого самоврядування (ОМС), перетворюючи їх на конкретні механізми активної громадянської участі та впливу на прийняття рішень на місцевому рівні.

Муніципальні права громадян, які включають їх суб'єктивні можливості та гарантії у сфері місцевого самоврядування, стають важливою складовою повноважень та обов'язків місцевих органів влади. Тому органи місцевого самоврядування повинні враховувати та виконувати муніципальні права громадян, що визначені національним законодавством або місцевими нормативними актами й сприяти забезпеченню участі громадян у процесах прийняття місцевих рішень, забезпечувати їм можливості для впливу на вирішення питань, які стосуються їх життєвих умов і інтересів.

Це означає, що органи місцевого самоврядування отримують чи мають визначену владу і можливості для забезпечення та захисту муніципальних прав і свобод громадян, які реалізуються на їх території. У цьому контексті забезпечення муніципальних прав членів територіальної громади знаходяться у віданні органів місцевого відповідної територіальної громади [58].

Перед тим як провести оцінку того, наскільки органи місцевого самоврядування забезпечують муніципальні права громадян, необхідно чітко визначити та класифікувати ті права громадян (мешканців територіальної громади), які можуть і повинні бути реалізовані саме на рівні місцевої влади.

Муніципальні права громадянина є неот'ємною складовою системи прав людини. Крім того, вони утворюють певну об'єднану структуру, яка включає в себе різні складові. Для кращого розуміння та практичного застосування муніципальних прав громадянина, їх можна розділити на різні категорії. Важливість окремих видів муніципальних прав обумовлена відповідальністю органів місцевого самоврядування за їх забезпечення та захист, оскільки муніципальні права мають системний зв'язок між собою та є важливими після особистих (громадянських) прав і свобод.

Аналізуючи, які саме права людини і громадянина можна віднести до категорії муніципальних, варто спрямувати увагу на ті, які стосуються сфери життя і діяльності громадянина на території конкретної громади та можуть бути виконані або гарантовані органами місцевого самоврядування.

Отже, враховуючи аргументи, наведені в першому розділі кваліфікаційної роботи щодо муніципальних прав членів територіальної громади, можна виділити особливості цих прав, які розрізняють їх від конституційних прав. Зокрема:

1. Муніципальні права встановлюються з метою реалізації зв'язків у межах територіальної громади та задоволення потреб особи в таких зв'язках.

2. Муніципальні права відображають невіддільність особи від соціуму територіальної громади та неможливість існування особи поза нею.

3. Муніципальні права спрямовані на задоволення найважливіших життєвих потреб особи, без яких нормальна її життєдіяльність стає неможливою.

4. Муніципальні права мають характер позитивних прав, тобто передбачають вчинення певних дій, а не обмеження від їх вчинення.

5. Муніципальні права мають постійний характер та особливий механізм реалізації, і є невід'ємними для кожного учасника конкретних правовідносин.

6. Якість муніципальних прав громадянина залежить від соціально-економічного, політичного, культурного та іншого розвитку відповідної територіальної громади.

Отже, відмінність муніципальних прав від конституційно-правового статусу громадянина полягає у їхньому спеціальному характері, який визначається територіальною громадою як особливим партнером особи у сфері місцевого самоврядування. Важливою рисою муніципальних прав і свобод є їхнє включення до конституційного рівня юридичного закріплення, що визначає основну важливість аналізу взаємозв'язку між ними та конституційними правами та свободами громадянина.

Муніципальні права і свободи мають важливе значення як нормативно-правовий інститут місцевого самоврядування, і отримують конституційне визнання в цій ролі. В рамках інституту місцевого самоврядування, конституційні права перетворюються на спеціальні муніципальні права,

створюючи таким чином муніципальну правосуб'єктність, яка включає муніципальну правоздатність, дієздатність і муніципальну деліктоздатність.

Позиція особи в системі місцевої самоврядування характеризується єдністю двох категорій муніципальних прав і свобод: індивідуальних, які належать кожному громадянину окремо і можуть бути виконані ним незалежно від інших членів громади, та колективних прав, які можуть бути здійснені лише за участю всіх членів громади або більшості. Ця єдність забезпечує особову орієнтацію системи місцевої самоврядування, а також інтегрує індивідуальні аспекти муніципальної свободи з принципами колективізму та общинності на місцевому рівні організації політичного та економічного життя.

Таким чином, можна відзначити певні характеристики муніципальних прав:

1. Суб'єктний склад: Муніципальні права не обмежуються лише людьми, громадянами, які є членами територіальної громади. Вони також охоплюють саму територіальну громаду як суб'єкта муніципального самоврядування.

2. Специфічний об'єкт відносин: Муніципальні права стосуються специфічних об'єктів та питань місцевого значення, таких як влада територіальних громад, місцеві бюджети, природні ресурси, соціальні та духовні блага, програми розвитку міст і сіл тощо.

3. Особливості нормативного змісту: Нормативне забезпечення муніципальних прав не обмежується національним рівнем, а також відбувається на локальному рівні через включення цих прав до статутів територіальних громад. Ці статути не повинні повторювати конституційні норми, але розширювати та конкретизувати їх, а також встановлювати норми для окремих категорій громадян.

4. Невідчужуваність та невід'ємність: Муніципальні права є невідчужуваними і невід'ємними, оскільки кожен член територіальної

громади отримує їх як своє необхідне право, і ніхто не має права обмежити їх в цих правах.

5. Внутрішня єдність: Муніципальні права утворюють цілісне нормативно-правове утворення, що характеризується внутрішньою єдністю, збалансованістю та взаємозумовленістю, яка враховує всі аспекти муніципального самоврядування.

Як видно з вищесказаного, муніципальні права членів територіальної громади формують єдиний самоуправлінський статус особи, і на цьому етапі їх розвитку ці права виявляють різноманітні характеристики, що визначаються їх функціональним призначенням і юридичними особливостями. Що виражається у різноманітності та внутрішній структурній різниці муніципальних прав і свобод, які охоплюють всі важливі сфери життєдіяльності людини (політичну, економічну, соціальну, культурну тощо) і включають як колективні (рис. 1), так і індивідуальні аспекти муніципальних прав і свобод (рис. 2).

Рис.1 Колективні муніципальні права членів територіальної громади

Цей перелік не є вичерпним, але він відображає різноманітність колективних прав у сфері місцевого самоврядування та їхню роль у закріпленні колективних аспектів муніципальної демократії.

Говорячи про систему індивідуальних муніципальних прав, важливо відзначити, що вони також коріняться в конституційних нормах, як на прямому, так і опосередкованому рівнях, включаючи вплив колективних прав територіальних громад і норми основних прав і свобод людини і громадянина, де часто закріплені елементи муніципального самоврядування.

Рис.2 Індивідуальні муніципальні права членів територіальної громади

Окремо значимо, що перелік індивідуальних муніципальних прав громадян територіальних громад може бути доповнений і розширений через статuti цих громад.

Після аналізу Статутів територіальних громад у містах Луцьк, Дніпро та Івано-Франківськ щодо закріплення муніципальних прав громадян, було виявлено, що ці Статuti спрямовані на розширення та конкретизацію прав і свобод громадян, які визначені в Конституції України, забезпечуючи недопущення обмежень їхнього змісту та обсягу. Також вони визначають механізми для практичного здійснення та захисту цих прав.

На нашу думку, особливо ефективним є об'єднання прав і свобод мешканців Луцька, пов'язаних із місцевим самоврядуванням, як це

відображено в статті 15 «Основні права мешканців Луцька, пов'язані із місцевим самоврядуванням» Статуту територіальної громади міста Луцьк. Цікавою є також архітектоніка статті 16 «Інші права мешканців Луцька», оскільки кожна її частина приділяє увагу конкретному конституційному праву та його особливостям реалізації в місті Луцьк [59].

Звертає на себе увагу стаття 17 «Інші форми участі членів територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування» Статуту територіальної громади міста Дніпро [60], яка визначає нові шляхи участі мешканців у процесі місцевого самоврядування. Зазначена стаття відображає різноманітність та активну роль громадян у підтримці та розвитку місцевого самоврядування. Зокрема, ця стаття передбачає:

- участь громадян на громадських засадах у комісіях, що формуються органами місцевого самоврядування;
- участь у громадських експертизах проєктів рішень органів місцевого самоврядування з питань важливих для членів територіальної громади та напрямів розвитку міста;
- виконання громадських робіт щодо благоустрою міста та надання послуг соціально незахищеним жителям;
- надання матеріальної та фінансової допомоги органам місцевого самоврядування шляхом добровільних пожертвувань, внесків до фондів для підтримки соціально незахищених мешканців міста, підтримки культурних та природних пам'яток, науки та вчених.

Слід відзначити статутну практику міста Івано-Франківська, де в Статуті територіальної громади цього міста права та обов'язки людини і громадянина об'єднані в межах однієї статті (стаття 8) і визнають людину, її життя, честь, гідність, недоторканість та безпеку як найвищі соціальні цінності. Зазначена стаття також надає гарантії невідчужуваності та непорушності прав і свобод людини в контексті місцевого самоврядування. Додатково, у Статуті визначено, що громадяни Івано-Франківська можуть здійснювати своє право на місцеве самоврядування через різноманітні

форми, такі як міські референдуми, опитування, вибори міської ради, загальні збори громадян, територіальні комітети, місцеві ініціативи, громадські слухання, звернення до органів та посадових осіб місцевого самоврядування та інші. Ця стаття свідчить про об'єднання принципів невідчужуваності прав і обов'язків, а також визнання різноманітності форм реалізації муніципальних прав людини у сфері місцевого самоврядування [61].

Резюмуючи, варто зауважити, що класифікація муніципальних прав членів територіальної громади є важливою для розуміння та захисту їхніх прав і інтересів, а саме: 1) робить муніципальні права більш зрозумілими для громадян і допомагає їм свідомо використовувати свої права (громадяни, які знають свої права та обов'язки, можуть більше вимагати від муніципалітету та влаштовувати своє життя згідно з власними потребами); 2) допомагає визначити, які конкретні муніципальні права порушені, і допомагає в ідентифікації порушень і наданні громадянам можливості захистити свої права; 3) допомагає муніципалітетам планувати і розвивати муніципальні послуги та інфраструктуру, враховуючи потреби громадян у конкретних сферах; 4) дозволяє здійснювати моніторинг та вимірювання рівня надання різних прав в громаді, що допомагає оцінити якість життя та соціальний прогрес; 5) допомагає муніципалітетам раціонально розподіляти ресурси та бюджетні кошти, щоб задовольнити потреби громадян у різних сферах; 6) сприяє активній участі громадян у муніципальних справах, оскільки вони краще розуміють свої права та можливості впливати на муніципальні процеси; 7) допомагає урядовим та муніципальним органам пояснювати громадянам їхні права та обов'язки у конкретних сферах.

Усі ці аргументи демонструють, що класифікація прав членів територіальної громади є важливою для забезпечення якості життя громадян, їхньої участі у муніципальних процесах і захисту їхніх прав.

Тому, узагальнюючи вищезазначене пропонуємо здійснити класифікацію муніципальних прав мешканців територіальної громади за сферами муніципальної діяльності (рис.3).

муніципальні права мешканців територіальної громади

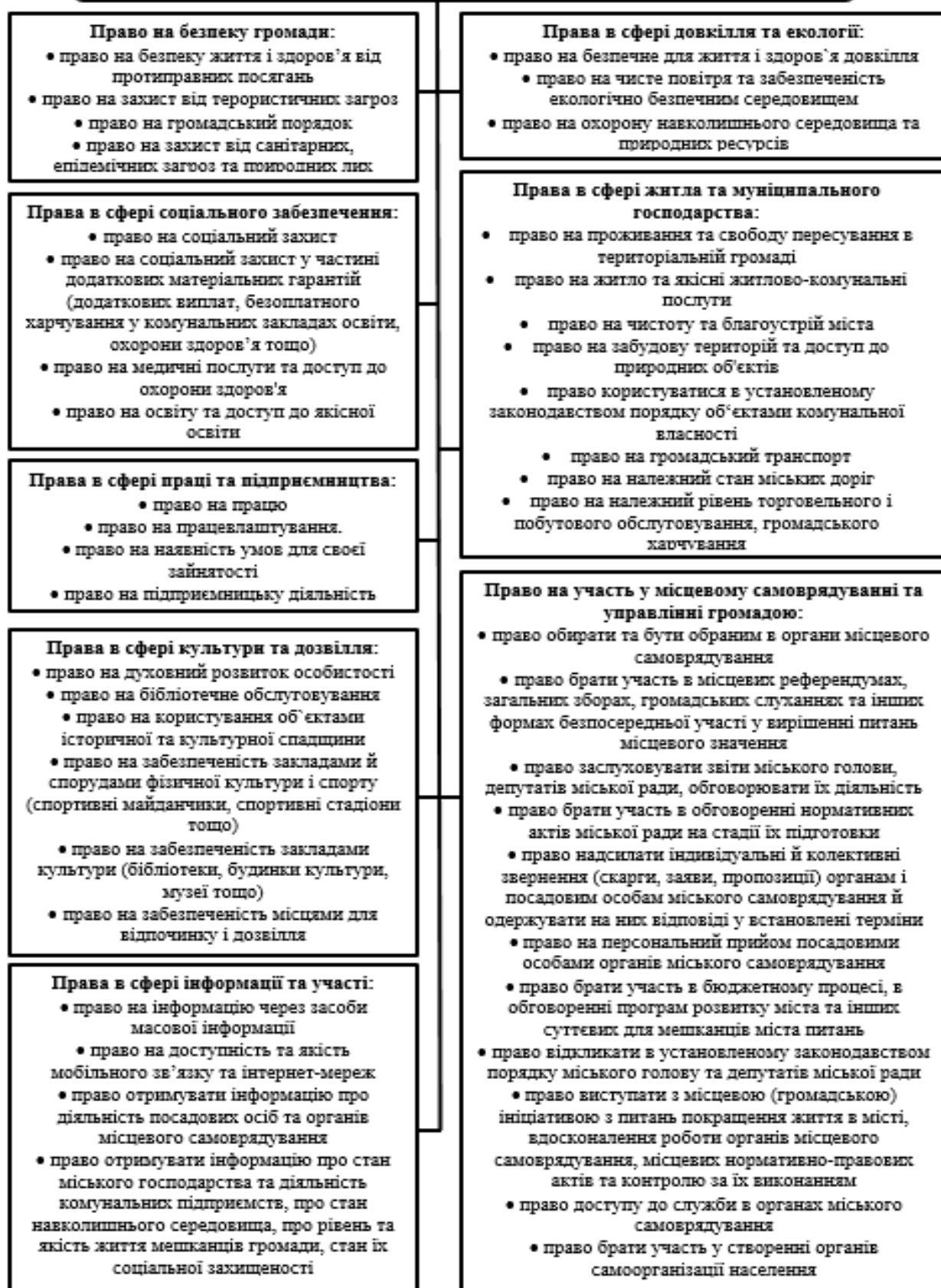

Рис. 3 Класифікація муніципальних прав мешканців територіальної громади за сферами муніципальної діяльності

Отже, у суспільному житті, пріоритетність прав людини призводить до переосмислення та зміни основних принципів та напрямів розвитку всіх сфер діяльності органів публічної влади. У цьому контексті підтримуємо погляд В.Б. Авер'янова, який підкреслює, що Конституція України визначає головним обов'язком держави забезпечення прав і свобод людини і громадянина, а також встановлює, що саме ці права і свободи та їхні гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Це означає, що усі державні та правові інститути повинні підпорядковуватися потребам реалізації та захисту прав людини, визнаючи пріоритетність цих прав перед іншими цінностями в демократичній правовій державі [62, с.7-10, 73]..

Таким чином, муніципальні права членів територіальної громади стають ключовою складовою системи місцевого самоврядування, вказуючи на перевагу суспільних структур та безпосередню участь громадян у прийнятті рішень з питань місцевого значення. Інститути муніципальної влади неможливо розглядати окремо від муніципальних прав, оскільки вони є інструментами реалізації можливостей кожної особи - члена територіальної громади для активної участі у прийнятті рішень щодо місцевих питань та користування матеріальними і духовними цінностями свого спільноти.

2.2. Характеристика повноважень органів місцевого самоврядування у вирішенні питань місцевого значення

Проблематика забезпечення муніципальних прав громадян у повноваженнях органів місцевого самоврядування є актуальною і важливою для сучасних демократичних суспільств.

Згідно з положеннями Європейської хартії про місцеве самоврядування [63], основні повноваження місцевого самоврядування визначаються конституцією або законом. В Україні ці повноваження мають загальний характер і закріплені у ст. 143 Конституції України [64], а їх деталізація міститься в ряді нормативних актів, включаючи Закон «Про місцеве

самоврядування в Україні», Положенні про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні, а також у галузевому законодавстві про містобудування, транспорт, зв'язок, охорону праці, фізичну культуру і спорт, освіту, пожежну безпеку, правовий режим надзвичайного стану, забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення, природно-заповідний фонд, а також в Земельному, Лісовому, Водному кодексах України та інших правових актах.

Повноваження місцевого самоврядування можуть бути реалізовані безпосередньо мешканцями територіальної громади, оскільки територіальна громада виступає як основний суб'єкт місцевого самоврядування і має змогу самостійно вирішувати питання місцевого значення, визначені законодавством. Деякі питання можуть бути вирішені тільки мешканцями відповідної громади, включаючи право на обрання представників в органи місцевого самоврядування, вираження своєї волі на місцевому референдумі, загальних зборах громадян, реалізацію права на місцеві ініціативи, громадські слухання та контроль над діяльністю органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Але більшість повноважень реалізується саме органами та посадовими особами місцевого самоврядування, розрізняючи власні та делеговані повноваження. Власні повноваження це права і обов'язки, які надаються суб'єктам місцевого самоврядування державою та забезпечують їх самостійну роль у вирішенні питань місцевого значення. Делеговані повноваження - це повноваження органів виконавчої влади, передані законом органам місцевого самоврядування, які включають необхідні матеріальні і фінансові ресурси та можуть бути реалізовані органами державної виконавчої влади.

Органи місцевого самоврядування (далі ОМС) є ключовими ланками в системі організації та управління муніципальними територіями. Згідно Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [65] ОМС складаються з виборних представників громадян (сільські, селищні, міські

ради, як представницькі ОМС) та виконавчих структур (виконавчі органи ОМС), відповідальних за прийняття та виконання рішень на місцевому рівні. Основними завданнями ОМС є забезпечення ефективного управління муніципальними справами та гарантування муніципальних прав громадян.

Зауважуємо, що термін «повноваження» вживається в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» аж 288 разів, проте сам Закон не надає чіткого визначення поняття «повноваження органів місцевого самоврядування».

Важливо зауважити, що наше кваліфікаційне дослідження не спрямоване на аналіз поняття «повноваження органів місцевого самоврядування». У цьому контексті ми будемо користуватися визначенням цього терміну, запропонованим в дисертаційному дослідженні «Повноваження органів місцевого самоврядування в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз» авторства М.А. Кащишина. За цим визначенням, «повноваження органів місцевого самоврядування» означає закріплені чинними нормативно-правовими актами права та обов'язки представницьких і виконавчих органів реалізовувати власні та делеговані повноваження і завдання, відповідно до чинного законодавства, у межах визначених території і строку та нести відповідальність за невиконання функцій і завдань місцевого самоврядування [66].

Структура повноважень органів місцевого самоврядування в Україні визначається законодавством та регулюється Конституцією України, Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» та іншими нормативними актами.

Стаття 143 Конституції України визначає повноваження територіальних громад та представницьких органів регіонального рівня, таких як обласні та районні ради. Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» виокремлює групи повноважень ОМС у різних сферах, включаючи соціально-економічний розвиток, бюджет, управління комунальною власністю, житлово-комунальне господарство, освіту, охорону

здоров'я, культуру, охорону навколишнього середовища, соціальний захист, зовнішньоекономічну діяльність, адміністративно-територіальний устрій, забезпечення законності та правопорядку, а також охоронповноваження щодо охорони прав, свобод і законних інтересів громадян [67, с. 93–96].

П.К. Бечко спираючись на законодавчу класифікацію повноважень ОМС, класифікує їх за галузевим принципом і розподіляє на три групи [68]:

1. Економічні повноваження, що включають створення сприятливих умов для підприємництва, контроль за процесом відтворення, та управління місцевою економікою.

2. Муніципальні повноваження, які охоплюють соціальний захист, соціальне забезпечення населення, підтримку зайнятості, та утримання соціально-культурних закладів і установ.

3. Повноваження у сфері безпеки і охорони правопорядку та навколишнього природного середовища, які включають місцеву пожежну охорону, місцеву міліцію, та охорону природних ресурсів комунальної власності.

За думкою М.В. Камінської, повноваження органів місцевого самоврядування можна класифікувати на два типи: перше - це власні (самоврядні) повноваження, які включають вирішення питань місцевого значення, і друге - це делеговані повноваження, які представляють собою окремі повноваження виконавчої влади, надані органам місцевого самоврядування відповідно до закону [69, с. 21–22].

Р.Б. Бердій розрізняє повноваження місцевих органів на дві категорії: обов'язкові та факультативні. Обов'язкові повноваження включають питання загальнодержавного значення, які супроводжуються відповідним фінансуванням. Факультативні повноваження стосуються власних повноважень у вирішенні місцевих питань [70].

Н. Шпортюк запропонував іншу класифікацію повноважень органів місцевого самоврядування, яка включає такі групи [71]:

- повноваження, спрямовані на розвиток громади через вирішення економічних проблем і підтримку місцевої спільноти;
- повноваження щодо надання послуг з розвитку навколишнього середовища, такі як планування землекористування, збирання сміття та його переробка;
- повноваження у сфері надання освітянських, оздоровчих та соціальних послуг;
- повноваження, пов'язані з захисними функціями, такі як поліція, пожежна служба та захист інтересів споживачів;
- повноваження, що стосуються комунальних послуг;
- повноваження в галузі дозвілля, включаючи культурні послуги, спортивні споруди, туризм і бібліотеки.

З нашої точки зору, можна додати ще кілька груп повноважень. По-перше, це організаційні повноваження, спрямовані на організацію та забезпечення роботи представницьких органів та їх виконавчих органів, такі як затвердження регламентів та планів роботи рад, формування виконавчих органів та ЗМІ рад, утворення і ліквідація постійних чи тимчасових комісій, заслуховування їх звітів, розгляд повідомлень чи запитів депутатів тощо. По-друге, це фінансові повноваження, які стосуються функціонування місцевих бюджетів та фінансового забезпечення надання послуг місцевою владою, і включають у себе розгляд та затвердження бюджетів, програм соціально-економічного розвитку, створення цільових фондів, прийняття рішень щодо місцевих запозичень, залучення інвестицій, затвердження ставок та пільг з місцевих податків та зборів. Третім видом повноважень є надання публічних послуг населенню відповідної адміністративно-територіальної одиниці у сферах, таких як освіта, культура, спорт, охорона здоров'я тощо. Четвертим видом повноважень є повноваження, пов'язані із реалізацією реформи децентралізації влади, які включають у себе об'єднання територіальних громад, організацію та розвиток співробітництва з іншими територіальними

громадами, та повноваження, що стосуються реалізації взаємопов'язаних реформ.

Діяльність органів місцевого самоврядування базується на наявності власних повноважень, необхідних для задоволення потреб і інтересів територіальної громади. Основні обов'язки, покладені на органи місцевого самоврядування, можна розділити на дві категорії: представницькі повноваження та надання послуг. Перша категорія включає в себе представництво та захист інтересів територіальної громади як на внутрішньому рівні (перед центральною владою та іншими громадами), так і на міжнародній арені (перед іноземними державами та їх муніципалітетами). Друга категорія охоплює повноваження, спрямовані на задоволення та обслуговування інтересів населення у питаннях місцевого значення, таких як освіта, медицина, культура, спорт, комунальні послуги та інші.

На основі аналізу природи, місця, завдань і цілей місцевого самоврядування, а також враховуючи правові норми, які визначають повноваження у різних сферах муніципальної діяльності, можна виділити основні напрямки діяльності суб'єктів місцевого самоврядування. Поділ повноважень місцевого самоврядування може бути здійснений за різними критеріями, проте найважливішим є поділ за формами та сферами діяльності місцевого самоврядування. Зокрема, за формами діяльності виділяються нормотворчі, установчі, контрольні і правоохоронні повноваження. За сферами діяльності можна виділити наступні види повноважень: забезпечення комплексного розвитку території громади; планування; бюджетно-фінансову; управління комунальною власністю й місцевими фінансами; забезпечення задоволення потреб населення у житлових, транспортних, торгових та комунально-побутових послугах; соціального захисту населення; зовнішньоекономічну; сприяння оборонній діяльності держави; розвиток охорони здоров'я, освіти, культури і спорту; природоохоронну; регулювання земельних відносин; облікову; дозвільно-реєстраційну; інформаційну та інші.

Під час виконання нормотворчих повноважень органи місцевого самоврядування регулюють комунальні відносини у межах своїх повноважень. Це включає в себе встановлення правил управління та розпорядження комунальною власністю, управління місцевими фінансами, регулювання земельних відносин, планування та забудову території, використання природних об'єктів місцевого значення тощо. Органи місцевого самоврядування також розробляють та приймають статут територіальної громади, регламент ради, затверджують Положення про символіку територіальної громади, та приймають низку локальних нормативних актів [72].

Правоохоронні повноваження включають в себе повноваження забезпечення законності, правопорядку і охорони прав, свобод і законних інтересів громадян на підвідомчій території. Важливо відзначити, що складовою частиною цих повноважень є забезпечення громадської безпеки на вулицях, транспорті та інших громадських місцях, що є ключовим аспектом забезпечення правопорядку і підтримання режиму законності на території громади.

Згідно з Законом «Про місцеве самоврядування в Україні», сільські, селищні і міські ради мають виключні повноваження створювати місцеву поліцію відповідно до закону. Ця поліція фінансується за рахунок коштів місцевого самоврядування, і відповідні ради мають приймати рішення щодо кількості працівників місцевої поліції, виділення коштів на їх утримання, забезпечення їхньої матеріально-технічної діяльності, а також створення необхідних житлово-побутових умов для них. Важливо зауважити, що це визначення повноважень щодо створення місцевої поліції вперше було закріплено в законодавстві України.

Однак на сьогоднішній день в Україні законодавчо не регулюється діяльність муніципальної поліції. Тимчасово у різних громадах функціонують комунальні підприємства чи установи, які в певній мірі виконують повноваження муніципальної поліції. Назви та повноваження

таких підприємств різняться в різних громадах, наприклад, їх називають «муніципальною вартою» або «міською вартою», «муніципальною дружиною» або «муніципальною охороною». Окремо зазначимо, що використовувати слово «поліція» в назві комунальних підприємств заборонено з травня 2019 року.

До делегованих повноважень, які виконавчі органи місцевого самоврядування реалізують при здійсненні вище зазначених повноважень, належить забезпечення виконання вимог законодавства щодо розгляду звернень громадян та здійснення контролю за цією діяльністю на підприємствах, установах та організаціях, незалежно від їх форми власності.

Порядок розгляду громадянських звернень закріплений у Законі України «Про звернення громадян» від 02.10.1996 року [73]. Згідно з цим законом, органи місцевого самоврядування та їх посадові особи, які мають повноваження розглядати пропозиції, зауваження, клопотання громадян, зобов'язані об'єктивно та вчасно розглядати ці звернення, перевіряти викладені в них факти, приймати рішення відповідно до чинного законодавства і забезпечувати його виконання, а також інформувати громадян про результати розгляду їхніх заяв.

Скарга на рішення чи дії органу місцевого самоврядування чи посадової особи може бути подана у порядку підлеглості вищому органу чи посадовій особі, проте це не позбавляє громадянина права звернутися до суду згідно з чинним законодавством. У випадку відсутності відповідного органу або незгоди громадянина з прийнятим за скаргою рішенням, він може звертатися безпосередньо до суду.

Згідно зі статтею 38 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні», серед повноважень виконавчих органів сільських, селищних, міських рад входить здійснення контролю за забезпеченням громадського порядку під час проведення заходів, таких як збори, мітинги, маніфестації і демонстрації, а також спортивні та інші масові події. Діяльність виконавчих органів спрямована на виконання завдань забезпечення законності, охорони

громадського порядку та захисту прав і свобод громадян, що включає розгляд справ про адміністративні правопорушення [75], а також створення адміністративних комісій для виконання визначених завдань.

До компетенції виконавчих органів міських (за винятком міст районного значення) рад, окрім вище розглянутих повноважень, входять такі:

- утворення комісій з питань неповнолітніх та спостережної, а також направлення їх діяльності;
- надання підтримки органам внутрішніх справ у забезпеченні дотримання правил паспортної системи;
- спільне розв'язання з відповідними органами Міністерства внутрішніх справ України питань, що стосуються створення належних умов для служби та відпочинку особового складу органів внутрішніх справ.

При реалізації установчих повноважень, представницькі органи місцевого самоврядування приймають рішення на пленарних засіданнях, щодо визначення, відповідно до закону, кількісного складу ради, внутрішньої структури та особового складу комісій ради, виконавчих органів, апарату ради та її виконавчих органів. Це забезпечує повну організаційну самостійність місцевого самоврядування.

В межах виконання установчих повноважень сільські, селищні та міські ради створюють органи і служби для ефективного управління комунальною власністю та спільного фінансування комунальних підприємств, установ і організацій. При цьому визначаються повноваження цих органів і вирішуються питання створення спільних підприємств комунальної власності, в тому числі з іноземними інвестиціями, відповідно до чинного законодавства.

Зміст контрольних повноважень представницьких ОМС є досить обширним, охоплюючи численні заходи для перевірки діяльності посадових осіб, виконавчих органів та депутатів. Ці заходи включають в себе слухання звітів, повідомлень, розгляд депутатських запитів, а також ухвалення рішень про дострокове припинення повноважень посадових осіб місцевого

самоврядування. Крім того, контроль здійснюється через тимчасові контрольні комісії місцевих рад та розгляд повідомлень від керівників органів внутрішніх справ стосовно охорони громадського порядку на відповідній території. Також може виникнути питання про звільнення з посади керівників цих органів у разі незадовільної діяльності.

Контрольні повноваження реалізуються через взаємний контроль між радами, посадовими особами і виконавчими органами місцевого самоврядування щодо дотримання правових актів органів самоврядування. Цей контроль включає участь у моніторингу дотримання законодавства на території громади, такий як використання земель і природних ресурсів, розгляд звернень громадян, стан благоустрою виробничих територій, організація озеленення, охорона зелених насаджень і водойм тощо. Внаслідок цих заходів можуть бути подання до суду про визнання незаконними актів органів виконавчої влади та інших органів місцевого самоврядування, а також подання про притягнення до відповідальності посадових осіб, якщо вони ігнорують законні вимоги та рішення рад та їх виконавчих органів, в межах їх повноважень [75]. Щоквартальний контроль за виконанням бюджету і програм розвитку здійснюється через розгляд радами відповідних щоквартальних звітів, складених виконавчими органами місцевого самоврядування, а також оцінка діяльності органів вищого рівня.

Стаття 17 Закону "Про місцеве самоврядування в Україні" визначає принципи відносин між органами місцевого самоврядування та підприємствами, установами та організаціями, які є частиною комунальної власності територіальних громад. Згідно з цим положенням, ці відносини базуються на принципах підпорядкованості, підзвітності та підконтрольності перед органами місцевого самоврядування. Конкретні повноваження виконавчих органів сільських, селищних та міських рад, які стосуються контролю за діяльністю підприємств та організацій, належних комунальній власності відповідних громад, розглядаються у законодавстві.

У процесі виконання контрольних заходів органів місцевого самоврядування над діяльністю комунальних підприємств та організацій важливими інструментами є моніторинг виконання планів, контроль за ефективністю використання прибутків, а також слухання звітів керівників цих структур.

Для досягнення цілей місцевого самоврядування, підвищення ефективності місцевого господарства та раціонального використання ресурсів, органи місцевого самоврядування мають конкретні повноваження. Ці повноваження спрямовані на забезпечення інтегрованого розвитку території громади. Основою для цього є розумне та ефективне планування, спрямоване на досягнення конкретних цілей за участю бюджетних коштів, доходів від комунальної власності та природних ресурсів. Важливим аспектом є також розвиток всіх сфер життєдіяльності місцевого господарства та прогнозування наслідків реалізації місцевих програм.

Згідно з Законом «Про місцеве самоврядування в Україні», виконавчі комітети місцевих рад мають низку повноважень у сфері забезпечення комплексного розвитку території громади. До цих повноважень входять:

- забезпечення збалансованого економічного та соціального розвитку території, ефективного використання природних, трудових і фінансових ресурсів;

- складання балансів фінансових та трудових ресурсів, грошових доходів і видатків для управління соціально-економічним і культурним розвитком території, а також визначення потреб у місцевих будівельних матеріалах, паливі та інших ресурсах;

- залучення на угодних умовах підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності до участі в комплексному соціально-економічному розвитку сіл, селищ, міст, а також координація цієї діяльності на відповідній території;

– розміщення на угодних умовах замовлень на виробництво продукції, виконання робіт (послуг) для потреб територіальної громади на підприємствах, в установах та організація;

– залучення на угодних умовах підприємств, установ та організацій, які не належать до комунальної власності громади, до участі в обслуговуванні населення засобами транспорту і зв'язку;

– координація на відповідній території діяльності суб'єктів містобудування для комплексної забудови населених пунктів.

Ці повноваження не є вичерпними, оскільки вирішення місцевих проблем включає в себе комплексні заходи, такі як соціально-економічне та культурне планування, збалансована фінансово-бюджетна політика та співпраця з різними підприємствами, установами та організаціями, які не є в комунальній власності.

Районні та обласні ради виконують особливі завдання у забезпеченні комплексного розвитку території, виступаючи координаційними центрами соціально-економічного розвитку своїх областей. Вони приймають активну участь у збалансуванні місцевих бюджетів, розподілі державної допомоги та підтримці при реалізації спільних проектів територіальних громад [76].

Органи місцевого самоврядування також мають широкий спектр повноважень у сфері управління комунальним майном територіальної громади, фінансово-кредитної політики, економічного, соціального та зовнішньоекономічного розвитку територій. Проте, з огляду на специфіку дослідження, рекомендується не деталізувати розгляд цих сфер регулювання.

У контексті переходу до інформаційного суспільства набуває усе більшої важливості інформаційна компонента повноважень місцевого самоврядування. Це включає організацію та утримання архівів, створення умов для роботи засобів масової інформації місцевого значення, надання послуг зв'язку для населення, а також вирішення питань щодо мови (мов) в рамках законодавства. Деякі інформаційні повноваження також передаються органам місцевого самоврядування, такі як організація інформування

населення про потреби підприємств, установ і організацій у працівниках та інше.

Висновки до Розділу 2

Встановлено, що муніципальні права членів територіальної громади відрізняються від конституційних прав за рядом особливостей. Вони спрямовані на реалізацію зв'язків у межах громади та задоволення особистих потреб особи в цих зв'язках. Муніципальні права відображають невіддільність особи від соціуму громади і неможливість існування особи поза нею. Вони спрямовані на задоволення найважливіших життєвих потреб особи, мають позитивний характер і передбачають вчинення певних дій. Муніципальні права мають постійний характер і особливий механізм реалізації, є невід'ємними для кожного учасника конкретних правовідносин. І якість цих прав залежить від рівня соціально-економічного, політичного, культурного та іншого розвитку відповідної територіальної громади.

Зауважено, що муніципальні права, завдяки їхній різноманітності та внутрішній структурній різниці, охоплюють всі важливі сфери життєдіяльності особи, включаючи політичні, економічні, соціальні, культурні тощо, і враховують як індивідуальні, так і колективні аспекти муніципальних прав і свобод.

Запропоновано систему класифікації муніципальних прав членів територіальної громади, розділивши їх на колективні та індивідуальні. Показано, що колективні муніципальні права охоплюють широкий спектр повноважень, таких як право вирішувати питання місцевого значення, здійснювати владу на місцевому рівні, ініціювати референдуми, брати участь у місцевих виборах, сприяти самоорганізації населення, вносити ініціативи, організовувати громадські слухання, керувати комунальними ресурсами, управляти фінансами та захищати місцеве самоврядування. Наголошено, що наведений перелік охоплює лише частину різноманітних колективних прав у сфері муніципального самоврядування та вказує на їхню важливу роль у підтримці колективних аспектів муніципальної демократії.

Під час розгляду системи індивідуальних муніципальних прав важливо відзначити, що вони, в основному, коріняться в конституційних принципах, що закріплені як безпосередньо, так і опосередковано через колективні права територіальних громад. Крім того, багато індивідуальних прав вбудовані в конституційний інститут основних прав і свобод людини і громадянина, часто включаючи елементи самоуправління та муніципальні принципи. Зазначено, що конкретні умови здійснення цих індивідуальних прав регулюються поточним законодавством, а це стосується всіх рівнів муніципального правового регулювання.

Здійснена загальна класифікація муніципальних прав мешканців територіальної громади, яка охоплює широкий спектр сфер муніципальної діяльності та визначає їх важливість у житті громадян. Ця класифікація включає наступні основні групи прав: права, пов'язані з гарантуванням безпеки громади; права в сфері довкілля та охорони екології; права, що регулюють питання житла та муніципального господарства; права на соціальне забезпечення; права, пов'язані з працею та підприємництвом; права у сфері культури та дозвілля; права на отримання інформації та активну громадську участь; права, що дозволяють громадянам брати участь у місцевому самоврядуванні та управлінні громадою. Ця розширена класифікація допомагає краще розуміти різноманітні права громадян та їх роль у побудові міцного і гармонійного місцевого співтовариства.

Визначено, що органи місцевого самоврядування в Україні виконують широкий спектр функцій та повноважень, охоплюючи різні аспекти комунального, соціального та економічного життя громадян. Аналіз різних підходів до класифікації повноважень органів місцевого самоврядування підкреслює важливість розуміння та систематизації цих повноважень для ефективності діяльності місцевих органів управління. Законодавство України визначає структуру та регулює повноваження органів місцевого самоврядування, забезпечуючи ефективне управління муніципальними справами та гарантуючи права громадян.

РОЗДІЛ 3
ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
МУНІЦИПАЛЬНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

2.1. «Людський вимір» як критерій ефективності діяльності органів місцевого самоврядування

Ефективність діяльності органів місцевого самоврядування можна оцінювати не лише за економічними показниками, але й за тим, наскільки вони враховують та задовольняють потреби та права своїх громадян. Забезпечення «людського виміру» визначає успішність владних структур у підтримці гідного та здорового життя громади, що є основним критерієм ефективності демократичного управління.

Ключові аспекти «людського виміру» ефективності місцевого самоврядування включають:

1. Участь громадян: Забезпечення можливості активної участі громадян у прийнятті рішень, визначенні пріоритетів та впливу на формулювання політик. Це може включати проведення громадських обговорень, консультацій та інших форм взаємодії.

2. Транспарентність та відкритість: Забезпечення доступу громадян до інформації про діяльність органів самоврядування, прийняття рішень та використання ресурсів.

3. Врахування соціальних потреб: Здатність владних органів враховувати соціальні, економічні та культурні особливості громадян у прийнятті рішень та розробці програм.

4. Доступ до основних послуг: Забезпечення ефективного функціонування освіти, охорони здоров'я, житлово-комунальних послуг, транспорту та інших важливих сфер для задоволення основних потреб громадян.

5. Розбудова громадянського суспільства: Сприяння розвитку та підтримка громадських ініціатив, неприбуткових організацій та інших форм самоорганізації громадян.

6. Врахування гендерних та інших соціальних аспектів: Гарантування рівноправ'я та врахування потреб різних соціальних груп, включаючи гендерні аспекти, у прийнятті рішень та реалізації програм.

В контексті оцінки ефективності діяльності органів місцевого самоврядування вказує обсяг охоплення та врахування муніципальних прав громадян у повноваженнях органів місцевого самоврядування за різними сферами муніципальної діяльності (табл. 1).

Таблиця 1

Стан реалізації муніципальних прав громадян через повноваження органів місцевого самоврядування за сферами муніципальної діяльності

Сфера муніципальної діяльності	Муніципальні права громадян	Повноваження органів місцевого самоврядування
1	2	3
Координація та розвиток територій	Громадяни можуть впливати на розвиток своєї території через участь у громадських ініціативах та обговореннях.	Органи самоврядування координують розвиток територій, залучають підприємства до участі у соціально-економічному розвитку, та сприяють комплексній забудові населених пунктів.
Інтегрований розвиток територій	Громадяни можуть брати участь у розвитку території через участь у громадських обговореннях та проектах.	Органи самоврядування виконують завдання щодо забезпечення інтегрованого розвитку території громади, планують раціональне використання ресурсів та розробляють місцеві
1	2	3
		програми розвитку.

Захист громади	Громадяни мають право на особисту та громадську безпеку. Вони можуть брати участь у громадському патрулюванні та інших ініціативах з підвищення рівня безпеки.	Органи самоврядування забезпечують реалізацію програм з підвищення безпеки, співпрацюють із правоохоронними органами, розробляють та впроваджують заходи з захисту громади від різних загроз.
Фінансово-кредитна політика	Громадяни мають можливість впливати на розподіл державної допомоги та висловлювати свою позицію щодо фінансових питань.	Органи самоврядування активно залучаються до збалансування місцевих бюджетів, управління фінансовими та кредитними ресурсами для розвитку громад.
Управління комунальною власністю	Громадяни мають право вимагати ефективного управління комунальною власністю через участь у громадських обговореннях та висловлення власних пропозицій.	Органи самоврядування створюють органи та служби для ефективного управління комунальною власністю та розглядають питання щодо створення спільних підприємств.
Муніципальне господарство	Громадяни мають право на благоустрій свого населеного пункту, на якісні комунальні послуги та чисте навколишнє середовище. Вони можуть брати участь у громадських ініціативах	Органи самоврядування розробляють та впроваджують програми благоустрою, забезпечують функціонування комунальних служб, вирішують питання управління відходами
1	2	3
	щодо покращення місцевого господарства.	та реалізації екологічних проєктів.

Охорона здоров'я	Громадяни мають право на медичне обслуговування та можуть вимагати надання якісних медичних послуг.	Органи самоврядування визначають стратегію розвитку системи охорони здоров'я на місцевому рівні, створюють умови для надання якісних медичних послуг та розвитку інфраструктури охорони здоров'я.
Сфера довкілля та екології:	Громадяни мають право на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Вони можуть вимагати від органів місцевого самоврядування прийняття заходів для збереження природи та запобігання забрудненню	Органи місцевого самоврядування зобов'язані приділяти увагу питанням охорони довкілля та екології на своїй території. Вони повинні розробляти та впроваджувати програми та заходи, спрямовані на збереження природи, зменшення викидів, та забезпечення чистого повітря та води для мешканців.
Сфера житла	Громадяни мають право на якісне та доступне житло. Вони можуть вимагати від органів влади створення умов для поліпшення житлових умов, участь у прийнятті рішень	Органи самоврядування визначають стратегію розвитку житлового будівництва, надають підтримку вирішенню питань забезпечення населення житлом, контролюють якість
1	2	3
	щодо міського планування та житлової політики.	житлового фонду та розробляють житлові програми для громад.

Сфера соціального забезпечення	Громадяни мають право на соціальне забезпечення, включаючи пенсії, допомогу малозабезпеченим сім'ям, медичне обслуговування та інші соціальні послуги. Вони можуть вимагати створення умов для високого рівня соціальної підтримки в рамках своєї територіальної громади.	Органи самоврядування визначають пріоритети в сфері соціального забезпечення, розробляють програми допомоги малозабезпеченим верствам населення, організовують та підтримують соціальні служби на місцевому рівні.
Сфера освіти	Громадяни мають право на доступ до якісної освіти. Вони можуть впливати на організацію навчального процесу через участь у батьківських комітетах та громадських ініціативах.	Органи самоврядування здійснюють контроль за роботою навчальних закладів, розробляють програми розвитку освіти на місцевому рівні, забезпечують доступ до освіти для всіх громадян.
Сфера праці та підприємництва	Громадяни мають право на працю та підприємницьку діяльність. Це включає право на зайнятість, належні умови праці, а також можливість власної підприємницької ініціативи та розвитку	Органи самоврядування визначають політику стимулювання зайнятості та розвитку підприємництва на своїй території. Це включає створення сприятливих умов для бізнесу, регулювання питань трудових
1	2	3
	власного бізнесу на місцевому рівні.	відносин, а також надання підтримки для розвитку місцевих підприємств.
Сфера культури	Громадяни мають право на доступ до культурних подій та	Органи самоврядування розробляють та впроваджують

	участь у культурному житті громади.	програми розвитку культури, підтримують культурні ініціативи, утримують культурні заклади та забезпечують доступ до культурних подій для всіх громадян.
Сфера дозвілля	Громадяни мають право на розваги та дозвілля. Вони можуть впливати на розвиток спортивної інфраструктури та культурних заходів.	Органи самоврядування забезпечують розвиток інфраструктури для занять спортом та проведення культурних та розважальних подій.
Сфера громадської участі	Громадяни мають право брати участь у вирішенні питань місцевого значення, вносити пропозиції та зауваження щодо роботи органів місцевого самоврядування. Вони можуть приймати участь у громадських обговореннях, референдумах, та обирати та бути обраними в органи самоврядування.	Органи самоврядування зобов'язані забезпечувати відкритість і прозорість в управлінні. Це включає в себе інформування громадян про рішення та дії органів, а також створення механізмів для активної участі громадян у вирішенні питань місцевого значення.
1	2	3
Сфера участі у місцевому самоврядуванні	Громадяни мають право брати участь у прийнятті рішень на місцевому рівні через залучення до різноманітних форм участі. Це включає право обирати та бути обраними, брати участь у громадських обговореннях, вносити пропозиції та петиції, а також приймати участь	Органи місцевого самоврядування повинні забезпечувати ефективні механізми для участі громадян у процесах прийняття рішень. Це може включати створення громадських платформ, залучення до роботи комітетів та комісій, організацію

	у роботі громадських рад та комітетів.	громадських слухань та обговорень.
Сфера управління громадою (добре врядування)	Громадяни мають право на добре врядування, яке визначається високою якістю та ефективністю управління, прозорістю та відповідальністю органів місцевого самоврядування. Це включає право на доступ до інформації, участь у прийнятті рішень та забезпечення відкритості в управлінні.	Органи місцевого самоврядування повинні забезпечувати прозоре та відповідальне управління, враховуючи інтереси громадян. Це може включати в себе впровадження систем електронного урядування, регулярне проведення аудитів ефективності та відкриті механізми залучення до прийняття рішень.
Інформаційна компонента	Громадяни мають інформаційні права, включаючи доступ до інформації про	Органи самоврядування забезпечують інформаційну компоненту через організацію архівів,
1	2	3
	діяльність органів самоврядування.	створення умов для роботи засобів масової інформації та інші інструменти.

Спираючись на аналіз обсягів забезпечення муніципальних прав у повноваженнях ОМС (табл.1) можна зробити висновок, що на законодавчому рівні всі повноваження органів місцевого самоврядування тим чи іншим чином (прямо або опосередковано) забезпечують всі муніципальні права і свободи громадян. Муніципальні права громадян та повноваження органів місцевого самоврядування взаємодіють і взаємозалежні в контексті забезпечення ефективного та узгодженого функціонування місцевого самоврядування, що сприяє розвитку взаємодії громадян та органів влади на місцевому рівні, забезпечуючи партіципацію та контроль за прийняттям рішень та розвитком громад.

Реалізація муніципальних прав громадян у повноваженнях органів місцевого самоврядування формує динамічну систему, що сприяє сталому розвитку громад та ефективному управлінню на місцевому рівні. Ця взаємодія є важливим чинником у забезпеченні демократичних цінностей, громадянської активності та соціальної відповідальності.

Співробітництво громадян і органів місцевого самоврядування є ключовим для створення життєздатних та ефективних муніципалітетів. Громадяни через свої права та участь впливають на прийняття рішень, контролюють діяльність органів самоврядування, та сприяють розвитку своєї території. Органи місцевого самоврядування, з свого боку, мають величезний спектр повноважень, щоб забезпечити розвиток та добробут громади, а також забезпечити виконання муніципальних прав громадян в контексті загального блага території.

Людський вимір діяльності органів місцевого самоврядування охоплює широкий спектр аспектів, пов'язаних із взаємодією місцевих органів влади та населення; розглядає роль, значення та вплив місцевого самоврядування на життя громадян, а також способи, якими громадяни можуть брати участь у прийнятті рішень на рівні місцевої спільноти:

- місцеве самоврядування створює можливість для громадян брати участь у прийнятті рішень, які стосуються їхнього життя та оточуючого середовища. Це може включати участь в громадських слуханнях, референдумах, обговореннях бюджету та інших формах взаємодії;

- органи місцевого самоврядування є представниками громади перед вищими рівнями влади. Їхня легітимність і ефективність залежать від того, наскільки вони відображають потреби та інтереси місцевого населення;

- людський вимір місцевого самоврядування включає в себе забезпечення соціальної справедливості та рівних можливостей для всіх членів громади. Це може охоплювати програми підтримки вразливих груп, розвиток освіти та охорони здоров'я, а також створення умов для підвищення якості життя всіх мешканців;

– місцеві органи влади відповідають за розвиток інфраструктури та забезпечення громадських послуг, які впливають на повсякденне життя людей. Це включає водопостачання, енергетику, транспорт, освіту, охорону здоров'я та інші аспекти життєзабезпечення;

– місцеве самоврядування сприяє розвитку громадянського суспільства та співпраці між органами влади та громадою. Створення партнерств та спільних ініціатив може сприяти більш ефективному вирішенню проблем та реалізації проектів.

Таким чином, за нормальних умов, органи місцевого самоврядування відповідають за забезпечення різноманітних аспектів життя громадян на місцевому рівні. Це включає в себе вирішення питань з житлового будівництва, інфраструктури, охорони здоров'я, освіти, культури, соціальної підтримки та багато інших аспектів, що безпосередньо впливають на якість життя громадян.

Однак в умовах воєнного стану або конфлікту, коли певні території можуть знаходитися під загрозою або бути тимчасово окупованими, ситуація ускладнюється. Органи місцевого самоврядування на таких територіях можуть стикатися із складними завданнями щодо забезпечення безпеки, надання гуманітарної допомоги та забезпечення прав і потреб місцевого населення, включаючи внутрішньо переміщених осіб [77, с. 13].

У таких умовах важливо розробити ефективні стратегії та механізми, які б забезпечили гармонійну роботу органів місцевого самоврядування і водночас забезпечували права та потреби громадян. Це може включати в себе розвиток системи гуманітарної допомоги, забезпечення безпеки громад та здійснення контролю над діяльністю органів самоврядування в умовах кризи.

Дуже важливою є координація зусиль між центральними органами влади і органами місцевого самоврядування для забезпечення прав людини та здійснення муніципальних прав в усіх умовах, включаючи надзвичайні ситуації та конфлікти. Гармонізація і співпраця між різними рівнями влади

допоможуть забезпечити стабільність та захист прав громадян, навіть у найскладніших умовах.

Повномасштабне вторгнення рф в Україну та введення воєнного стану призвели до певних обмежень для громадян, як у сфері громадської участі, так і у доступі до публічної інформації. Головна обґрунтованість цих обмежень полягає в питаннях безпеки, оскільки противник намагається використовувати доступну інформацію, включаючи публічну, як засіб ведення війни.

Зокрема, під час введення воєнного стану, органи місцевого самоврядування або їхні «замінники» - військово-цивільні та військові адміністрації - можуть утримувати від оприлюднення проекти рішень. Робота депутатських комісій та місцевих рад може не анонсуватися заздалегідь і відбуватися в закритому форматі. Публічні електронні реєстри, зокрема ті, які стосуються земельних ділянок та містобудівної документації, можуть бути недоступні для громадян. Крім того, у деяких громадах може бути призупинено проведення конкурсів громадського бюджету або відтермінування проектів бюджетів участі. Це обумовлено особливостями бюджетного процесу в умовах воєнного стану та обмеженими фінансовими ресурсами [78].

Необхідно пам'ятати, що всі ці обмеження є тимчасовими, і громадяни не втрачають своїх муніципальних прав на участь у житті своєї територіальної громади. На сьогоднішній день немає жодного законодавчого акту, який б повністю забороняв би це.

3.2. Пріоритетні шляхи удосконалення забезпечення муніципальних прав громадян органами місцевого самоврядування

Місьцеве самоврядування виступає найефективнішим інструментом управління та розвитку територій. Там, де воно успішно функціонує і де місцеве населення має реальну можливість самостійно вирішувати місцеві

питання, спостерігається зростання доходів місцевих бюджетів та загальний соціально-економічний прогрес [79].

Розвиток місцевого самоврядування тісно пов'язаний із розвитком демократії, особливо у вигляді «партисипативної демократії», де громадяни активно беруть участь у процесах управління на різних рівнях, включаючи місцевий [80]. Ця форма демократії виявляється особливо ефективною, оскільки вона залучає громадськість до ухвалення стратегічних рішень та підвищує імідж влади, що важливо для її авторитету. Крім того, такий підхід сприяє розвитку громадянського суспільства та розподілу відповідальності між органами влади та громадою.

Сьогодні процес реалізації муніципальних прав громадян у вирішенні питань місцевого значення є засобом впливу на прийняття рішень органами місцевого самоврядування. Механізми та інструменти розвитку активного громадянства заактуалізують нові можливості у здійсненні права самостійно вирішувати нагальні проблеми своїх громад, враховуючи регіональні, соціальні, культурні, духовні та інші особливості.

Громадські обговорення, консультації, референдуми, а також робота громадських платформ та організацій стають механізмами, які дозволяють громадянам висловлювати свої думки, враховувати їхні пропозиції та вимагати від владних структур врахування їхніх інтересів у процесі прийняття рішень. Цей взаємодіючий процес сприяє побудові демократичного суспільства, де громадяни активно беруть участь у формуванні місцевої політики та сприяють підвищенню ефективності управління на місцевому рівні.

Інструменти громадської участі представляють різноманітний набір методів і механізмів, які сприяють активній участі громадян у прийнятті рішень та формуванні громадської думки. В свою чергу інструменти громадської участі умовно можна поділити на кілька основних категорій: монологіві, діалогові, полілогові та синтезуючі (рис.4).

Рис.4 Інструменти громадської участі [81]

Монологові засоби, такі як запити на інформацію чи електронні петиції, дозволяють громадянам висловлювати свої думки та вимоги, але обмежуються формою одностороннього спілкування. Діалогові інструменти, такі як особистий прийом та громадські слухання, сприяють двосторонньому обміну інформацією між владою та громадянами. Полілогові інструменти, такі як громадські обговорення та загальні збори громадян, створюють можливість для групового обговорення та участі в прийнятті рішень. Синтезуючі інструменти, такі як місцеві референдуми та соціологічні опитування, поєднують різні методи для отримання широкого спектру думок і вираження волі громади.

Важливим є той факт, що сучасне суспільство вимагає комбінації різних типів інструментів для забезпечення широкого інтересу та представлення різноманітності поглядів громадськості. Здатність громадян

брати участь в різноманітних формах громадської участі є ключовим аспектом у зміцненні демократичних цінностей та створенні відкритого та взаємодійного суспільства. Високий рівень громадської участі сприяє формуванню ефективної та легітимної влади, яка враховує реальні потреби та думку своїх громадян. Таким чином, різнобічність та взаємодія інструментів громадської участі сприяють становленню життєздатного та демократичного суспільства.

Право громадян на участь в управлінських процесах, включаючи місцевий рівень, чітко визначено в Європейській хартії місцевого самоврядування. В Додатковому протоколі [82] до неї визначено, що «право участі у справах місцевого органу влади означає можливість вживати рішучих заходів для визначення або впливу на виконання повноважень та обов'язків місцевого органу влади». Коли місцеві органи влади взаємодіють з громадянами, залучаючи їх до розроблення та оцінювання державних послуг, це відкриває можливість поліпшення результатів їхньої політики та сприяє підвищенню взаємної довіри між громадянами та органами влади.

Громадська участь включає в себе взаємодію з широким спектром зацікавлених сторін на місцевому рівні, таких як громадські активісти, журналісти, представники наукових колективів, бізнесу, місцевих громад і активних громадян. Суттєво, щоб така участь була всебічною і враховувала думки широкого кола громадян, експертів та представників різних груп, включаючи вразливі та відчужені особи. Крім того, залучення зацікавлених сторін повинно передбачати роботу з тими, чий життєвий простір і інтереси будуть піддані впливу при виконанні прийнятих рішень.

Механізми громадської участі можна розділити на категорії, що відображають різні рівні залучення:

1. Інформування громадськості про місцеві пріоритети, державні програми та плани.

2. Проведення консультацій з питань державної політики з громадськістю та/або окремими групами людей, щоб надати можливість їм поділитися своїм досвідом чи знаннями.

3. Співпраця з громадськістю та/або окремими групами людей для вироблення рішень щодо вирішення місцевих проблем, включаючи процеси спільного творчості, такі як формулювання зобов'язань у рамках Плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд».

4. Долучення місцевих громад до процесів ухвалення рішень за допомогою дорадчих процесів, голосування (наприклад, громадський бюджет та референдуми) та інших інструментів ухвалення рішень [83].

Для того щоб участь громадян у процесі формування місцевої політики була дійсною і не обмежувалася лише формальними процедурами для голосування, вирішальною у цьому контексті є наявність відповідного законодавства, нормативних актів та інструктивних матеріалів, а також виявленої політичної волі ОМС для підтримки участі громадян в прийнятті рішень на місцевому рівні.

У контексті подальшого розвитку України як демократичної, соціальної та правової держави стає особливо актуальним обговорення питань щодо удосконалення існуючих і створення нових інституціональних механізмів забезпечення муніципальних прав органами місцевого самоврядування з метою залучення громадськості до формування місцевої політики та управлінських рішень на рівні територіальної громади. Забезпечення реалізації муніципальних прав громадян під час участі громадян в прийнятті рішень на місцевому рівні є одним з ключових завдань взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськістю.

Пріоритетними напрямками удосконалення забезпечення муніципальних прав громадян органами місцевого самоврядування в Україні повинні бути:

1. Запровадження стандартів та ефективних процедур участі громадськості у виробленні й реалізації місцевої політики.

Більшість інструментів громадської участі регулюється Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні». Проте, цей закон містить загальні положення, а конкретність використання інструментів, таких як громадські слухання, місцева ініціатива, чи загальні збори громадян, визначається статутом територіальної громади чи окремим документом, що повинен бути прийнятий.

Отже, важливим є той факт, що ці нормативні документи повинні бути прийняті місцевою владою. Ефективність та доступність цих інструментів залежать від ступеня складності алгоритму, який вони визначають. Наприклад, якщо для здійснення певного інструменту потрібно отримати підписи громадян для підтримки ініціативи, де відсоток цієї підтримки залежить від кількості мешканців даного населеного пункту, це може бути технічно складним завданням. Наприклад, необхідно отримати підтримку від 10% громадян, що у Львові становить приблизно 70 000 осіб, і це технічно викликає значні труднощі [84, с. 9].

З метою спрощення цього процесу та поліпшення умов для громадської участі, важливо розглянути та прийняти ряд вже зареєстрованих у Верховній Раді України законопроектів, зокрема: «Про громадські слухання», «Про публічні консультації», «Про місцеві ініціативи», «Про публічний контроль», «Про загальні збори (конференції) членів територіальної громади за місцем проживання». Ці законопроекти можуть забезпечити чіткіший та однозначний порядок застосування інструментів громадської участі, сприяючи ефективній взаємодії влади та громади.

2. Творення відкритої місцевої політики.

Застосування відкритих методів формування місцевої політики надає можливість органам місцевого самоврядування розробляти обґрунтованіші та осмисленіші стратегії. Це досягається через співпрацю та врахування різних точок зору та досвіду. З метою забезпечення більш фактологічної та об'єктивної місцевої політики, використовуються цифрові інструменти та аналітичні методи. Різні моделі залучення, такі як представницька група

громадян, краудсорсинг ідей та застосування групового інтелекту, використовуються для залучення знань та досвіду різноманітних представників громадськості.

Використання відкритих даних та активна участь громадян дозволяють приймати обґрунтовані та інклюзивні рішення, а також застосовувати інновації у процесі формування та реалізації місцевої політики. Щоб максимально використовувати переваги відкритого формування місцевої політики, ОМС можуть розглядати можливість створення спеціальної групи з питань відкритого формування політики. Ця група могла б публікувати дані, які використовуються для обґрунтування та формування рішень з питань місцевого значення, і забезпечувати навчання державних службовців в роботі з даними для обґрунтованого прийняття рішень з питань місцевого розвитку.

Сьогодні органи місцевого самоврядування активно створюють громадські ради для залучення громадян до процесів ухвалення рішень. Але, головна проблема громадських рад полягає у тому, що вони часто формуються з осіб, яких схвалює орган влади, тобто тих, хто не може критикувати чи впливати на політику. Органи влади нецікаві створювати проблемні структури. У відсутності ефективної взаємодії між громадськими радами та органами влади, та неспроможності представників громади адекватно висловлювати свої пропозиції, виникає неефективність у роботі громадських структур. В умовах децентралізації це спрацьовує в об'єднаних територіальних громадах, де менше розбалувані учасники готові допомагати [85].

У багатьох містах виникає ситуація, коли створюються альтернативні громадські ради, якщо спостерігається «прикормлення» організацій, включених до складу громадської ради. Ефективність громадських рад залежить від наявності співпраці та готовності органів влади слухати професіоналів із громадського сектору.

Для поліпшення взаємодії місцевої влади з громадою і забезпечення ефективної системи комунікації, важливо налагодити повноцінну систему

взаємодії між органом місцевого самоврядування та мешканцями громади. Один з шляхів вирішення цієї проблеми - підключення територіальних громад до сервісу «СВОЇ» [86], розробленого Мінцифри в травні 2021 року. Ця платформа дозволяє громадам створити якісний та сучасний сайт та чат-бот, до яких вже інтегровані всі необхідні інструменти електронної демократії, такі як петиції, консультації з громадськістю та громадські бюджети. Для підключення до платформи «СВОЇ» громадам достатньо заповнити форму на веб-сайті: <https://toolkit.in.ua/> (рис.3).

Рис.3 Алгоритм підключення територіальної громади до сервісу «СВОЇ»

Після приєднання до системи «СВОЇ», муніципалітет отримає можливість користуватися сучасними інструментами взаємодії, включаючи:

- Вебсайт. Муніципалітет отримає готовий вебсайт, створений з урахуванням найкращих світових практик щодо зручності використання, на якому інформація надана відповідно до вимог законодавства.

- Чат-бот у Viber і Telegram. Чат-бот «СВОЇ» у Viber та Telegram є зручним інструментом для взаємодії з органами місцевого самоврядування. Цей сервіс надає можливість отримати інформацію про муніципалітет, його діяльність, проекти та прийняті рішення, адміністративні та інші послуги.

Також він дозволяє отримувати дані про діяльність комунальних підприємств та надавачів комунальних послуг, відстежувати готовність замовлених послуг, взаємодіяти з відповідними сервісами територіальної громади. Крім того, через чат-бот можна отримувати важливі новини, брати участь в опитуваннях, підтримувати проєкт громадського бюджету, записуватися до електронної черги та користуватися іншими функціями.

Впровадження та використання будь-якої з цих платформ є безкоштовним.

Адміністративні панелі для сайту громади та чат-боту мають однаково простий інтерфейс, доступний навіть старшокласникам. Усі інструменти, включаючи електронну демократію E-DEM, взаємно інтегровані і готові до використання.

Ця система дозволяє легко інтегрувати сервіси, які вже використовуються громадою або будуть підключені в майбутньому. Вона створює можливість громадянам за допомогою смартфонів записуватися до е-черги до ЦНАП, відстежувати готовність замовлених послуг, передавати дані лічильників, підписуватися та отримувати важливі новини, екстрені повідомлення і т.д.

Все, що потрібно від громади, - це надати базову інформацію про громаду та її установи. Після розміщення першої новини сайт і чат-бот автоматично починають свою роботу.

3. Підвищення партиципації громадян.

Нині спілкування між громадянами і владою на місцевому рівні все більше переходить у площину, яка передбачає діалог. У зв'язку з цим набуває значущості громадянська партиципація [87, с. 156], коли органи місцевого самоврядування надають більше можливостей для залучення жителів до прийняття просторових рішень в створенні комфортних умов для життя, роботи та відпочинку.

Громадянська партиципація представляє собою процес, під час якого громадяни мають можливість впливати на прийняття рішень органами

державної влади, а також контролювати їх виконання, особливо в тих випадках, коли ці рішення прямо чи опосередковано стосуються інтересів громадян. Цей вид участі громадян відрізняється від традиційного включення громадян у виборчий процес і реалізується через різноманітні методи. Громадяни, отримавши можливість брати участь у формуванні регулюючих процесів на їхній ранній стадії, ще активніше долучаються до реалізації цих процесів [88].

Найбільш прогресивним інструментами партиципації громадян у місцевому самоврядуванні є участь у партиципаторному бюджетуванні. Партиципаторне бюджетування – процес взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськістю, направлений на включення жителів, які постійно проживають у межах територіальної громади, до прийняття рішень щодо розподілу бюджету, залучення їх до участі у бюджетному процесі та надання можливості для вільного доступу до інформації, а також забезпечення відкритості та прозорості діяльності міської ради та її виконавчих органів.

Доречи, ця форма партиципації громадян активно впроваджується в бюджетному процесі територіальної громади м. Дніпро, коли мешканці, громадські об'єднання та дніпровські міські осередки всеукраїнських громадських об'єднань, які здійснюють свою діяльність у м. Дніпрі, мають право брати участь у процесі партиципаторного бюджетування міста, алгоритм його реалізації представлено на рис. 4.

Рис.4 Алгоритм партиципаторного бюджету територіальної громади

Таким чином, бюджет участі представляє собою одну з форм краудсорсингу громадянської участі, що включає участь громадян та громадських груп у бюджетуванні, спонукаючи їх пропонувати нові ініціативи чи вдосконалення державних послуг, фінансування яких має забезпечувати місцева влада. Різні моделі цього процесу передбачають

голосування громадян, часто онлайн, за різними проєктами. Це відкриває можливість для членів громади безпосередньо впливати на те, як розподіляються державні кошти. Такий підхід створює можливості для залучення, навчання та розширення прав і можливостей громадян. Крім того, ця практика сприяє прозорості, що, в свою чергу, може допомогти зменшити неефективність та знизити рівень корупції.

Безперечно, ефективна реалізація бюджету участі є неможливою без активної участі громадян, які володіють достатньою експертизою для грамотного підготовки та представлення проєктів. Тому, для підвищення рівня інформованості місцевих громад доцільно на рівні територіальної громади впроваджують спеціальні освітні та навчальні програми з розробки та подання проєктів у межах бюджету участі. Наприклад, в Одесі розроблено корисні Методичні рекомендації з організації та проведення навчальних заходів для мешканців громади, спрямованих на навички подання проєктів у рамках інструменту «Громадський бюджет» [89]. Використання таких освітніх ініціатив сприяє активізації громадської участі та розвитку знань, необхідних для конструктивного внеску в процес формування бюджетних рішень.

4. Розвиток цифрової партиципації.

Завдяки курсу на діджиталізацію та civic tech-рішення сьогодні більшість активностей із залучення громадянської спільноти можна перевести у цифровий простір. Розвиток системи цифрової партиципації на локальному рівні, сприяє активному залученню громадян у вирішення питань територіальної громади. Ґрунтуючись на принципах прозорості, доступності та взаємодії, громадяни мають реальний шанс залишатись на зв'язку з органами місцевої влади за допомогою ноутбука чи телефона. Мобільні додатки, платформи громадських бюджетів, сайти для створення петицій чи обговорення ідей – це лише частина широкого спектру інструментів, які гарантують зручні та доступні можливості для громадянської участі..

Платформи, такі як Zoom, ClickMeeting, Google Meet та інші, призначені для відеоконференцій, а також чати, стріми чи робочі групи в соціальних мережах, раніше були мало відомими. Дехто можливо чув про них, а інші використовували їх періодично. Однак зараз ці інструменти стали невід'ємною частиною інструментарію багатьох публічних адміністрацій та громадських організацій.

В умовах повномасштабної війни Російської Федерації проти України, використання онлайн-формату в громадській участі стає необхідною передумовою через його доступність, швидкість та безпеку. Це забезпечує активне залучення мешканців територіальної громади, надаючи можливість висловлювати свої думки та взаємодіяти без географічних обмежень. Онлайн-інструменти сприяють швидкій обміні інформацією, координації дій, та забезпечують безпечні умови для громадського обговорення та участі в прийнятті рішень. Вони стають важливим каналом для збору даних, координації важливих ініціатив та зміцнення зв'язку між громадою та владою, що є ключовим умовою в умовах воєнного конфлікту.

За умов воєнного стану, коли безпека стає особливо важливою, розширення онлайн-участі може виявитися критичною для зближення громади та влади в цифровому просторі. Застосування різноманітних інструментів громадської участі в онлайн-форматі [90] не лише відкриває шлях до електронної демократії, але й надає ефективні засоби для активного взаємодії громадян та забезпечення їхньої участі у прийнятті важливих рішень. Тому, з метою запровадження інструментів онлайн-взаємодії місцевої влади з громадою можна запропонувати наступні інструментарій, який враховує важливість електронної партисипації у воєнний період

1. Запит на інформацію: використання онлайн-форми.
2. Звернення громадян: використання онлайн-форм та їх модифікації.
3. Електронна петиція.
4. Бюджети громадської участі: впровадження онлайн-голосувань.
5. Громадянські кампанії: проведення онлайн заходів.

6. Прийом посадовців: можливість онлайн-запису.
7. Зустрічі депутата з виборцями: проведення онлайн-трансляцій.
8. Сесії міської ради, засідання депутатських комісій, виконком: використання онлайн-трансляцій.
9. Звітування міського голови та депутатів: подання онлайн-трансляцій.
10. Громадські обговорення: використання онлайн-обговорень та електронної пошти.
11. Консультативно-дорадчі органи, робочі групи: використання онлайн-голосувань.
12. Соціологічні опитування: проведення онлайн-опитувань та використання google-форм.

Застосування різноманітних інструментів громадської участі в цифровому просторі не лише сприяє створенню електронної демократії, але також забезпечує ефективні засоби для активної взаємодії громадян та забезпечення їхньої участі в прийнятті суттєвих рішень. Тому можна висунути рекомендації щодо впровадження інструментів онлайн-взаємодії місцевої влади з громадою, таких як:

1. Розробка і впровадження інтерактивних веб-платформ для проведення онлайн-голосувань та обговорень громадських ініціатив, що дозволить мешканцям вносити свої пропозиції та висловлювати думки на ключові питання.
2. Забезпечення доступу до електронних сервісів через мобільні додатки, що полегшить взаємодію громадян із місцевою владою, надаючи можливість швидкого та зручного висловлення поглядів.
3. Розвиток онлайн-платформ для консультацій з розроблення стратегій розвитку та прийняття важливих рішень, забезпечуючи прозорість і відкритість у процесі.
4. Запровадження ефективних систем сповіщень та розсилок через електронні засоби, які сприятимуть інформуванню громадян про події та можливості участі.

5. Організація веб-конференцій, онлайн-трансляцій та відкритих дебатів для забезпечення взаємодії місцевих представників влади та громади.

6. Впровадження електронних засобів обрання, де громадяни можуть голосувати та обирати представників через онлайн-платформи.

В свою чергу, вибір громадою онлайн-платформи може варіюватись залежно від потреби та мети громадської участі. Деякі з них включають:

1. Bang the Table: Це інтерактивна платформа, яка дозволяє проводити онлайн-консультації, голосування та обговорення громадських питань.

2. CitizenLab: Спеціалізована платформа для залучення громади, яка надає інструменти для висловлювання поглядів та голосування за проекти чи ініціативи.

3. Balancing Act: Це інструмент для електронного бюджетування, який дозволяє громадянам голосувати за розподіл бюджетних коштів.

4. MindMixer: Платформа, яка сприяє обговоренню та взаємодії з громадою за допомогою різноманітних інструментів.

5. Your Priorities: Онлайн-платформа для громадських обговорень та голосувань за пріоритети в різних галузях.

6. ePetitions: Платформи для створення та підтримки електронних петицій

7. Dosvit: платформа, що дозволяє місту або громаді створити сучасний офіційний вебсайт [91].

8. SurveyMonkey: Цей інструмент дозволяє створювати опитування та збирати відгуки від громадян.

9. Zoom, Microsoft Teams, Google Meet: Популярні платформи для відеоконференцій, які можна використовувати для онлайн-зустрічей та обговорень.

Ці інструменти можуть бути використані в поєднанні або окремо, залежно від конкретних потреб місцевої громади та мети залучення громадської участі.

5. Поширення практики проведення освітніх заходів та кампаній для громадян з метою підвищення їх обізнаності щодо муніципальних прав, обов'язків та можливостей в умовах місцевого самоврядування.

Ця ініціатива спрямована на збільшення рівня громадянської освіченості, активізацію участі у місцевих справах та формування усвідомленого підходу до спільного прийняття рішень.

Освітні заходи можуть включати в себе лекції, семінари, тренінги та відкриті дискусії, спрямовані на пояснення структури та функцій місцевого самоврядування, роз'яснення механізмів прийняття рішень, а також надання інформації про права та можливості громадян у цьому контексті.

Кампанії з громадянської освіти можуть використовувати різноманітні канали комунікації, такі як соціальні мережі, локальні ЗМІ, інтерактивні веб-ресурси та рекламні матеріали для широкого охоплення аудиторії. Залучення відомих експертів, представників місцевої влади та громадських активістів може зробити заходи більш привабливими та ефективними.

Ключові елементи таких ініціатив включають постійний моніторинг потреб громади, гнучкість у форматі та методах навчання, а також взаємодію з місцевими лідерами та інституціями для сприяння практичному застосуванню отриманої інформації в місцевому середовищі. Підвищена обізнаність громадян щодо муніципального самоврядування сприяє розвитку ефективної громадської участі та сприяє збалансованому розвитку місцевих спільнот.

Таким чином, підсумовуючи, можна сформулювати пріоритетні напрями для удосконалення забезпечення муніципальних прав громадян органами місцевого самоврядування в Україні:

1. Удосконалення законодавства: Потрібно продовжувати приймання законопроектів, спрямованих на удосконалення процесу громадської участі, зокрема, таких як «Про громадські слухання», «Про публічні консультації», «Про місцеві ініціативи» та ін. Це допоможе унормувати застосування

інструментів громадської участі та зменшити неоднозначність у їхній реалізації.

2. Цифрова трансформація громадської участі: Запровадження цифрових інструментів та використання відкритих даних сприятиме ефективному обміну інформацією та активній участі громадян. Рекомендується розглядати можливість створення спеціальних груп для відкритого формування політики та підключення громад до цифрових платформ, щоб поліпшити комунікацію та взаємодію між владою та громадою.

3. Партисипація в розробці стратегій: Залучення громадян до формування місцевої політики через співпрацю та врахування різних точок зору дозволить органам місцевого самоврядування розробляти обґрунтовані та ефективні стратегії. Важливо використовувати цифрові інструменти для забезпечення доступу громадян до процесів прийняття рішень.

4. Підвищення обізнаності громади: Освітні заходи та кампанії щодо муніципальних прав, обов'язків та можливостей у контексті місцевого самоврядування є важливою ініціативою. Це сприятиме підвищенню рівня громадянської освіченості та активізації участі громадян у місцевих справах.

5. Партиципаторне бюджетування: Продовження розвитку цього інструменту громадської участі дозволить громадянам брати активну участь у розподілі бюджету, забезпечуючи прозорість та відкритість у діяльності міської ради та її виконавчих органів.

6. Онлайн-партисипація в умовах воєнного конфлікту: Запровадження різноманітних інструментів онлайн-взаємодії (петиції, голосування, веб-конференції) в умовах воєнного конфлікту є важливим кроком для забезпечення безпечної та ефективної участі громади в процесах прийняття рішень.

Висновки до Розділу 3

Обґрунтовано, що взаємодія муніципальних прав громадян і повноважень органів місцевого самоврядування є важливим елементом демократичного управління на місцевому рівні. Громадяни та органи влади взаємодіють в сферах, які охоплюють різноманітні аспекти життя громади, такі як освіта, охорона здоров'я, житло, соціальне забезпечення, трудові відносини, громадська участь та інші. Ця взаємодія сприяє створенню ефективних та раціональних механізмів управління, спрямованих на задоволення потреб громади та забезпечення її сталого розвитку.

Зазначено, що ефективність діяльності органів місцевого самоврядування визначається не лише економічними показниками, але й їхньою здатністю враховувати та задовольняти потреби та права громадян. Людський вимір місцевого самоврядування включає участь громадян у прийнятті рішень, представництво, соціальну справедливість, надання основних послуг та розвиток громадянського суспільства. Ці аспекти формують основний критерій ефективності демократичного управління на місцевому рівні, сприяючи гідному та здоровому життю громадян. Гармонійна взаємодія між органами місцевого самоврядування та населенням є важливим елементом для розвитку взаємодії громад та ефективного управління на місцевому рівні.

Отже, роль органів місцевого самоврядування в житті громадян на місцевому рівні є невичерпною, охоплюючи різноманітні аспекти, такі як житлове будівництво, інфраструктура, охорона здоров'я, освіта, культура, соціальна підтримка та інші сфери, що безпосередньо впливають на якість життя громадян. У звичайних умовах органи самоврядування успішно виконують свої функції, проте в умовах воєнного стану чи конфлікту вони стикаються із складними викликами, такими як забезпечення безпеки, гуманітарна допомога та врахування прав і потреб місцевого населення. У таких ситуаціях важливо розробляти ефективні стратегії та механізми, які б

забезпечували гармонійну роботу органів місцевого самоврядування і водночас гарантували права та потреби громадян, включаючи внутрішньо переміщених осіб. Координація між центральними та місцевими владними органами, забезпечення доступу до інформації та дотримання принципів гуманітарного права стають ключовими елементами забезпечення стабільності та захисту прав громадян в умовах кризи. Важливо зазначити, що обмеження, які можуть виникнути в умовах воєнного стану, є тимчасовими, і громадяни не втрачають своїх муніципальних прав, зокрема права на участь у громадському житті своєї територіальної громади.

Встановлено, що місцеве самоврядування виступає найефективнішим інструментом управління та розвитку територій, а його успішне функціонування сприяє зростанню доходів місцевих бюджетів та загальному соціально-економічному прогресу. Розвиток місцевого самоврядування тісно пов'язаний із розвитком демократії, зокрема з партисипативною демократією, що підтримує активну участь громадян у процесах управління та сприяє підвищенню ефективності управління на місцевому рівні.

Процес реалізації муніципальних прав громадян у вирішенні питань місцевого значення визначається як засіб впливу на прийняття рішень органами місцевого самоврядування, де механізми громадської участі стають ключовими для висловлення громадської думки та вимог громадян. Інструменти громадської участі, від монологічних до синтезуючих, представляють різноманітний набір методів, що сприяють активній участі громадян у формуванні рішень та визначенні громадської думки. Здатність громадян брати участь в різноманітних формах громадської участі визначає стійкість та успішність демократичного суспільства, де різнобічність і взаємодія інструментів громадської участі сприяють розвитку відкритого та взаємодійного суспільства.

Визначено, що ключовими напрямками удосконалення забезпечення муніципальних прав громадян органами місцевого самоврядування в Україні у сучасних умовах є наступні: впровадження стандартів та ефективних

процедур участі громадськості у формуванні та реалізації місцевої політики; створення відкритої місцевої політики; збільшення рівня громадянської партиципації; розвиток цифрової партиципації; поширення практики проведення освітніх заходів та кампаній для громадян з метою підвищення їх обізнаності щодо муніципальних прав, обов'язків та можливостей в умовах місцевого самоврядування.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи матеріали дослідження щодо проблематики розвитку механізму звернення громадян в Україні в сучасних умовах зробити наступні висновки. В узагальненому вигляді вони зводяться до таких теоретичних і практичних висновків:

1. Вивчено феномен муніципальних прав людини в рамках їх виникнення, розвитку і сприйняття як складової національного муніципального і конституційного права. Здійснено доктринальний аналіз підходів до тлумачення поняття «муніципальні права», принципів і форм їх реалізації. Доведено, що науково-теоретична характеристика змісту поняття «муніципальні права» утворює триєдину конструкцію із сукупності конкретних прав громадянам у рамках муніципальних утворень, правового інструменту впливу громадян на управління муніципальними справами та правових норм та положення що регулюють взаємодію між муніципалітетами та місцевими жителями, зокрема, у сфері прийняття місцевих рішень, розподілу ресурсів і обов'язків. Подано авторське визначення «муніципальні права громадянин» як сукупність суб'єктивних прав і можливостей, що належать жителям (громадянам) певної територіальної громади, і які регулюють їх взаємовідносини з місцевою владою, забезпечують участь у прийнятті рішень на місцевому рівні, а також гарантують захист їх інтересів та потреб у контексті життя в конкретній територіальній громаді.

2. Аргументовано положення про те, що муніципальні права громадян є важливим елементом муніципальної демократії та забезпечують більшу відповідність муніципального управління інтересам та потребам місцевого населення. Встановлено, що муніципальна демократія є ключовим аспектом організації та функціонування муніципального самоврядування й передбачає участь громадян, органів місцевого самоврядування та посадових осіб в

прийнятті муніципальних рішень та управлінні муніципалітетом. Визначено, що муніципальні права громадян створюють правовий фундамент для цієї участі, гарантуючи громадянам право впливати на муніципальні справи та контролювати діяльність органів місцевої влади. Акцентовано на тому, що ці права надають інструменти для здійснення муніципальної демократії, яка базується на відкритості, прозорості, діалозі та співпраці між місцевими органами влади та громадянами.

3. З'ясовано, що муніципальні права громадянина є неот'ємною складовою системи конституційних прав людини, але, в той же час, є особливими та відмінними від конституційних прав з ряду аспектів. Вони спрямовані на забезпечення взаємозв'язків та задоволення особистих потреб у межах територіальної громади, відображають невіддільність особи від соціуму цієї громади, і розглядаються як позитивні права, які передбачають активну участь громадян у вирішенні місцевих питань. Їх постійний характер та механізм реалізації роблять їх невід'ємними для кожного учасника місцевих правовідносин, і якість цих прав залежить від розвитку територіальної громади в різних аспектах, включаючи соціальний, економічний, політичний, та культурний. Означено, що загальна характеристика муніципальних прав включає їхній суб'єктний склад, який охоплює як громадян, так і територіальну громаду як суб'єкта муніципального самоврядування, специфічний об'єкт відносин, що стосується місцевих питань і об'єктів, особливості нормативного змісту через встановлення їх на локальному рівні, невідчужуваність та невід'ємність, що гарантує кожному членові територіальної громади необмеженість у муніципальних правах, і внутрішню єдність, яка враховує усі аспекти муніципального самоврядування.

4. Представлено класифікацію колективних та індивідуальних муніципальних прав членів територіальної громади. Проілюстровано, що колективні муніципальні права включають в себе широкий спектр прав, включаючи право вирішувати питання місцевого значення, здійснювати

місцеву владу, ініціювати референдуми, брати участь у місцевих виборах, організувати самоорганізацію населення, вносити ініціативи, проводити громадянські слухання, керувати комунальними ресурсами, управляти фінансами та захищати місцеве самоврядування. Акцентовано увагу, що зазначений перелік відображає лише частину різноманітних колективних прав у сфері муніципального самоврядування та підкреслює їх роль у сприянні колективним аспектам муніципальної демократії.

Проілюстровано, що система індивідуальних муніципальних прав включає право громадян брати участь у місцевому самоврядуванні, ініціювати місцевий референдум, обирати та бути обраним до органів місцевого самоврядування, звертатися до органів та посадових осіб муніципальної влади, мати рівний доступ до муніципальної служби, отримувати достовірну інформацію про діяльність органів муніципальної влади та право на оскарження рішень в суді. Акцентовано увагу, що перелік індивідуальних муніципальних прав може бути доповнений іншими права визначеними Статутом територіальної громади.

Здійснено загальну класифікацію муніципальних прав мешканців територіальної громади за наступними сферами муніципальної діяльності: безпеки громади; довкілля та екології; житла та муніципального господарства; соціального забезпечення; праці та підприємництва; культури та дозвілля; інформації та громадської участі; участі у місцевому самоврядуванні та управлінні громадою

5. Аргументується, що, проблематика забезпечення муніципальних прав громадян через повноваження органів місцевого самоврядування має велике значення для розвитку демократичних суспільства. Акцентовано увагу на тому, що громадяни мають можливість активно брати участь у вирішенні місцевих питань через різноманітні механізми, такі як обрання представників, референдуми, громадські слухання та контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування, однак більшість повноважень реалізується органами та посадовими особами місцевого самоврядування, які

відповідають за вирішення широкого спектру питань щодо управління комунальною власністю, фінансово-кредитної політики, соціального та економічного розвитку територій.

6. Спираючись на дескриптивний аналіз обсягів забезпечення муніципальних прав через повноваження ОМС встановлено, що органи місцевого самоврядування виступають координаторами та фасилітаторами для реалізації муніципальних прав, забезпечуючи активну участь громадян у прийнятті рішень та ефективному управлінні на місцевому рівні, що в результаті сприяє сталому розвитку громад, підвищує рівень довіри до влади, та сприяє створенню життєздатних та активних муніципалітетів.

Аргументовано, що ефективність діяльності органів місцевого самоврядування оцінюється не тільки за економічними показниками, але й за їхнім здатністю враховувати та задовольняти потреби та права громадян. Забезпечення «людського виміру» визначає успішність владних структур у підтримці гідного та здорового життя громади, що є ключовим критерієм ефективності демократичного управління. Ключові аспекти цього «людського виміру» включають участь громадян у прийнятті рішень, транспарентність та відкритість, врахування соціальних потреб, доступ до основних послуг, розбудову громадянського суспільства та врахування гендерних та інших соціальних аспектів. Така взаємодія визначає якість життя та розвиток громад, роблячи місцеве самоврядування не лише формальною структурою влади, але і ключовим інструментом для формування життя громадян.

Встановлено, що в нормальних умовах органи місцевого самоврядування відповідають за широкий спектр аспектів життя громадян, включаючи житлове будівництво, інфраструктуру, охорону здоров'я, освіту, культуру та інші сфери, які безпосередньо впливають на якість життя. Умови воєнного стану ставлять перед органами самоврядування складні завдання забезпечення безпеки, гуманітарної допомоги та захисту прав і потреб місцевого населення. Тому, у цьому контексті важливо розробити ефективні

стратегії та механізми для гармонійної роботи органів місцевого самоврядування щодо забезпечення муніципальних прав громадян навіть у найскладніших умовах, включаючи надзвичайні ситуації та військові дії. При цьому, в умовах воєнного стану, обмеження у муніципальних правах можуть бути обґрунтовані питаннями безпеки, але важливо забезпечити, щоб ці обмеження були тимчасовими, і громадяни не втрачали своїх муніципальних прав.

7. Визначено, що сучасне суспільство вимагає різноманітних інструментів громадської участі для забезпечення широкого інтересу та відображення різноманіття поглядів громади. Здатність громадян приймати участь у вирішенні питань місцевого значення проявляється через монологові, діалогові, полілогові та синтезуючі інструменти громадської участі. Механізми громадської участі поділяються на різні рівні, включаючи інформування, консультації, співпрацю та долучення громад, що враховує різні аспекти взаємодії із зацікавленими сторонами.

Встановлено, що пріоритетними напрямками удосконалення забезпечення муніципальних прав громадян органами місцевого самоврядування в Україні в сучасних умовах є наступні: запровадження стандартів та ефективних процедур участі громадськості у виробленні й реалізації місцевої політики; творення відкритої місцевої політики; підвищення партиципації громадян (громадянська партиципація); розвиток цифрової партиципації; поширення практики проведення освітніх заходів та кампаній для громадян з метою підвищення їх обізнаності щодо муніципальних прав, обов'язків та можливостей в умовах місцевого самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов В. Виконавча влада в Україні та її правове регулювання. *Вісник Академії правових наук*. 2003. № 2 – 3. С. 238 – 253.
2. Алексєєв В.М. Самоорганізаційний потенціал українського суспільства. *Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр.* 2008. Вип. 4 (23). С. 58–65.
3. Баймуратов М.О. Захист прав людини як члена територіальної громади. *Актуальні проблеми політики: збірник наукових праць*. 2002. Вип. 13-14. С. 55-62.
4. Батанов О.В. Муніципальна влада в Україні :проблеми теорії та практики: монографія. К: Юридична думка. 2010. 653 с.
5. Беззубко Л.В., Стойка А.В., Кольцова Д.В. Взаємодія органів місцевого самоврядування і громадськості: монографія. Донецьк: Норд-компьютер, 2006. 204 с.
6. Борденюк В.І. Місцеве самоврядування та державне управління: конституційно-правові основи співвідношення та взаємодії: монографія. К.: Парлам. вид-во, 2007. .573 с.
7. Загальні засади місцевого самоврядування в Україні: підручник / авт-упоряд.: В.М. Вакуленко, М.К. Орлатий, О.С. Ігнатенко та ін.; за заг. ред. В.М. Вакуленка, М.К. Орлатого; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. К.: НАДУ, 2010. .401 с.
8. Вінніков О. Нові механізми залучення громадськості до процесу прийняття рішень. *Громадянське суспільство*. 2008. № 2. С. 23–26.
9. Заворотченко Т.М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. К., 2002. 19 с.
10. Жерліцин Д.К. Теоретико-методологічні засади надання послуг органами місцевого самоврядування. *Теорія і практика державного*

управління: зб. наук. пр. Харків. регіон. ін-ту держ. упр. НАДУ при Президентові України. 2010. № 4 (31). С. 433-440.

11. Калиновський Б.В. Забезпечення органами місцевого самоврядування прав людини: проблеми теорії і практики. *Науковий вісник НАВСУ*. 2001. № 3. С. 136-142.

12. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан та основні напрями модернізації: наук. доп. / [редкол.: Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, В.В. Толкованов та ін.]; за заг. ред. Ю.В. Ковбасюка. К.: НАДУ, 2014. 128 с.

13. Куйбіда В.С., Куйбіда М.С., Бабінова О.О. Місцеве самоврядування України в контексті розвитку місцевої демократії: монографія. Хмельницький: Вид-во ХУУП, 2008. 467 с.

14. Інституційний розвиток місцевого самоврядування в Україні в умовах державно-управлінських реформ: монографія / І.В. Козюра (кер. авт. кол.), Ю.Г. Іванченко, А.О. Краснейчук та ін.; за заг. ред. І.В. Козюри; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Ін-т пробл. держ. упр. та місц. самоврядування. Лубни: Інтер Парк, 2013. 180 с.

15. Литвиненко І.Л. Особливості муніципально-правового статусу людини і громадянина в Україні. *Держава і право: зб. наук. праць. Юрид. і політ. науки*. 2000. Вип. 8. С. 175-182.

16. Мамонова В. Залучення громадськості до участі в управлінні місцевими справами. *Аспекти місцевого самоврядування*. 2004. № 5 (26). С. 15–18.

17. Мартиненко В.М. Демократичне врядування: проблеми теорії і практики. *Публічне управління: теорія та практика: зб. наук. пр.* Х.: Вид-во «ДокНаукДержУпр», 2010. № 1. С. 16–22.

18. Півцаєва В.О. Зарубіжний досвід участі громадян у прийнятті управлінських рішень на місцевому рівні. *Держава та регіони: наук.-вироб. журн.* 2007. № 4. С. 169–173. (Серія «Державне управління»).

19. Погорілко В.Ф, Батанов О.В. Муніципальні права і свободи особи в Україні: обґрунтування проблеми. *Правничий вісник*. 2006. Вип. 1. С. 74-87.

20. Пушкіна О.В. Конституційний механізм забезпечення прав людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики: автореф. дис... д-ра. юрид. наук: 12.00.02 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2008. 48 с.
21. Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина: навч. посіб. К.: Атіка, 2004. 464 с.
22. Русанова С.Ю. Муніципальні права членів територіальної громади: поняття та класифікація. *Форум права*. 2009. № 2. С. 369-374.
23. Скороход О.П. Надання послуг населенню органами місцевого самоврядування як пріоритет діяльності місцевої громади. Стратегічні пріоритети. 2010. № 1. С. 41-46.
24. Чернега Р.Т. Участь громадян у місцевому самоврядуванні України: правові питання: монографія. Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2008. 114 с.
25. Сметана В.В. Муніципальні права і свободи людини як специфічна правова категорія та нормативно-правовий інститут локальної демократії. *Конституційно-правові академічні студії*. 2019. № 1. С. 49-56.
26. Баймуратов М.О. Локальна система захисту прав людини в Україні: сутність та становлення. *Юридична освіта і правова держава: зб. наук. праць*. Одеса, 1997. С. 96–101.
27. Баймуратов М.А., Григорьев В.А. Муниципальная власть: актуальные проблемы становления и развития в Украине. Монографія. Одесса : Юридична література, 2003. 244 с.
28. Баймуратов М.А. Феноменологія муніципальних прав людини. *Місьцеве самоврядування та регіональний розвиток в Україні*. Науково-практичний журнал. 2013. № 1. С.52–56.
29. Баймуратов М.О. Локальна система захисту прав людини в Україні: сутність та становлення. *Юридична освіта і правова держава: зб. наук. праць*. Одеса, 1997. С. 96–101.

30. Батанов О.В. Муніципальна влада в Україні: проблеми теорії та практики: Монографія / Відп. ред. М.О. Баймуратов. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2010. 656 с.
31. Трачук П.А. Участь громадян України у місцевому самоврядуванні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2003. С. 67.
32. Русанова С.Ю. Муніципальні права членів територіальної громади: поняття та класифікація. *Форум права*. 2009. № 2. С. 370.
33. Батанов О.В. Муніципальне право України: підручник. Харків: ТОВ «Одисей», 2008. С. 236.
34. Батанов О.В. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні: Монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2001. 260 с.
35. Литвиненко І.Л. Діяльність органів місцевого самоврядування по забезпеченню конституційних прав та свобод людини і громадянина: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 – Конституційне право / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2003. 12 с.
36. Танаджі Г. Г. Видова характеристика муніципальних прав людини. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. Серія: «Право»: зб. наук. праць. 2010. № 1. С.93.
37. 18-я СЕССИЯ CG (18) 6 4 марта 2010 г. Роль местных и региональных властей в соблюдении прав человека. URL: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1593187&Site=COE> (дата звернення 15.09.2023)
38. United Cities and Local Governments. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/United_Cities_and_Local_Governments (дата звернення 20.09.2023)
39. Програма ООН з населених пунктів. URL: <https://www.un.org/ru/ga/habitat/> (дата звернення 20.09.2023)
40. Європейська асоціація місцевої демократії (ALDA). URL: <https://www.alda-europe.eu/> (дата звернення 20.09.2023)

41. Європейська хартія захисту прав людини у містах. European Charter for the Safeguarding of Human Rights in the City, укладена у Сен-Дені 2000 року. URL: <http://www.uclgcisdip.org/en/right-to-the-city/european-charter> (дата звернення 20.09.2023)

42. Конституція України: Закон України від 02.10.1996 р. Із змінами, внесеними Законом України від 08.12.2004 р. № 2222-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 22.09.2023 р.).

43. Батанов О. В. Муніципальна влада та проблеми співвідношення колективізму, індивідуалізму та автономії особистості у місцевому самоврядуванні. Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи: матеріали ІХ Всеукраїнської наук.-прак. конф. (м. Тернопіль, 13 квітня 2007 р.). Ч. І. Тернопіль: Економічна думка, 2007. С. 209–215.

44. Бондарь Н. С. Гражданин и публичная власть: Конституционное обеспечение прав и свобод в местном самоуправлении: учеб. пособие. ОАО «Издательский дом "Городец"», 2004. 352 с.

45. Зайцева І. О. Конституційно-правове забезпечення статутної нормотворчості у місцевому самоврядуванні в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Маріупольський державний університет. Маріуполь, 2013. 22 с.

46. Рекомендація Конгресу місцевих і регіональних Влад Європи 280(2010) про роль місцевих і регіональних органів влади в дотриманні прав людини (переглянута) від 19 жовтня 2011 року. Досвід децентралізації у країнах Європи: зб. док. Пер. з іноз. мов. Заг. ред. В. Б. Гройсмана. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. 766 с.

47. Декларація щодо забезпечення доброго врядування на місцевому і регіональному рівнях, ухвалена на 14-й сесії Європейської Конференції міністрів держав-членів Ради Європи, відповідальних за регіональне та місцеве врядування (м. Будапешт, Угорська Республіка, 24-25 лютого 2005

року). Збірник «Досвід впровадження стандартів доброго врядування на місцевому рівні в Україні та інших європейських країнах». В. С. Куйбіда, В. В. Толкованов. Київ, ТОВ «Поліграфічний Центр «Крамар», 2010. 258 с.

48. Європейська Хартія місцевого самоврядування. Страсбург, 15 жовтня 1985 року. *Сайт Верховної Ради України*. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_036 (дата звернення: 29.09.2023 р.).

49. Всесвітня декларація місцевого самоврядування 1985 р. Ріо-де-Жанейро, 23-26 вересня 1985 року. Переклад з англійської Ірини Дроздовської. *Місьцеве та регіональне самоврядування України*. Вип. 1–2 (6–7). Київ, 1994. С. 65–69..

50. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями. Мадрид, 21 травня 1980 року *Сайт Верховної Ради України*. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_106 (дата звернення: 29.09.2023 р.).

51. Демократія, права людини та врядування. URL: <https://2017-2020.usaid.gov/uk/ukraine/democracy-human-rights-and-governance> (дата звернення: 02.10.2023 р.).

52. Левенець А.В. Муніципальні права людини в Україні. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2014. Випуск 2/2. Том 1. С. 189-196.

53. Баймуратов М. О. Локальна система захисту прав людини в Україні: сутність та становлення. *Юридична освіта і правова держава: зб. наук. праць*. Одеса, 1997. С. 96-101.

54. Наумкіна С.М., Ахмеров О.О. Сучасні тенденції розвитку інституту місцевого самоврядування. *Науковий журнал «Politicus»*. 2021. Вип. 3. С. 62–68.

55. Бальцій Ю.Ю. Право громадян на участь у місцевому самоврядуванні: поняття та зміст. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. 2011. Вип.1 С. 65-70.

56. Любченко П.М. Муніципальне право України: навч. посіб. Х.: ФІНИ, 2012. 496 с.
57. Кофман Б.Я. Муніципальні права людини (особистості) як фактор вдосконалення конституційно-правового статусу людини і громадянина. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 2. С. 64–71.
58. Боярський О.О. Роль муніципальних прав людини у виникненні та формуванні колективного габітусу людини в місцевому самоврядуванні. *Публічне право* 2021. № 3 (43). С. 6–17.
59. Статут територіальної громади міста Луцька. [URL:https://www.lutskrada.gov.ua/pages/city-charter](https://www.lutskrada.gov.ua/pages/city-charter) (дата звернення: 10.10.2023 р.).
60. Статут територіальної громади міста Дніпро. [URL:https://dniprorada.gov.ua/uk/page/statut-teritorialnoi-gromadi-mista](https://dniprorada.gov.ua/uk/page/statut-teritorialnoi-gromadi-mista) (дата звернення: 10.10.2023 р.).
61. Статут територіальної громади міста Івано-Франківська. [URL:http://www.mvk.if.ua/rizn/21729](http://www.mvk.if.ua/rizn/21729) (дата звернення: 10.10.2023 р.).
62. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч. у двох томах / за ред. В. Б. Авер'янова. К.: Юридична думка, 2004. Т. 1: Загальна частина. 2004. 584 с.
63. Європейська хартія місцевого самоврядування та розвиток місцевої і регіональної демократії в Україні: наук.-практ. посіб. / Фонд сприяння місцевому самоврядуванню України, Ліберальне молодіжне об'єднання (ЛІМО); упоряд.: О.В. Бейко [та ін.]; ред. М.О. Пухтинський, В.В. Толкованов. К.: Крамар, 2003. 400 с.
64. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
65. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21.05.1997, №280/97-ВР. [URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80) (дата звернення: 15.10.2023 р.).

66. Кащишин М.А. Повноваження органів місцевого самоврядування в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: дис. ... докт. філософії. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2020. 208 с.
67. Чернецька О.В. Концептуальні основи співвідношення функцій та компетенції представницьких органів місцевого самоврядування. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 2. С. 93–96.
68. Бечко П.К., Ролінський О.В. Місцеві фінанси: навч. пос. К.: Центр учбової літератури, 2007. 192 с.
69. Камінська Н.В. Місцеве самоврядування: теоретико-історичний і порівняльно-правовий аналіз. К.: КНТ, 2010. С. 21–22.
70. Бедрій Р.Б. Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері господарської діяльності в Україні та зарубіжних країнах. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. Вип. 1. С. 81–91.
71. Шпортюк Н. Організаційно-правові засади муніципального господарювання в країнах ЄС: досвід для України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 2. С. 278–288.
72. Петроє О. М. Соціальний діалог у державному управлінні: європейський досвід та українські реалії: монографія. К.: НАДУ, 2012. 304 с.
73. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.
74. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. №№ 35–37. ст. 446.
75. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07 червня 2001 р. № 2493-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 33. Ст. 175.
76. Толкованов В. В. Розвиток місцевого самоврядування в Україні в контексті реалізації політики європейської інтеграції. *Держава та регіони: наук.-вироб. журн*. 2012. № 3 (I). С. 123–128.

77. Рижук Ю.М. Забезпечення органами місцевого самоврядування прав людини в умовах воєнного стану. *Київський часопис права*. 2022. № 4. С. 25-30.

78. Народовладдя на місцях під час воєнного стану. URL: <https://parlament.org.ua/2023/01/31/people-power-during-the-war/> (дата звернення: 13.11.2023 р.)

79. Участь громадськості у забезпеченні сталого розвитку територіальної громади: монографія / кол. авт.: В. С. Загорський, П. І. Шевчук, А. Й. Серант [та ін.]; за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. 328 с.

80. Прошко В. Я. Чути громаду. К., 2009. 90 с.

81. Лебідь А.Є, Назаров М.С. Інструменти громадської участі в Україні: навчально-методичний посібник. Суми: Вид-во СумДУ, 2020. 73 с.

82. Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади від 16.11.2009 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/994_946 (дата звернення: 13.11.2023 р.).

83. Громадська участь. URL: <https://www.beopen-congress.eu/UK/4-cat-%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C.html> (дата звернення: 14.11.2023 р.).

84. Інструменти громадської участі: досвід експертів. / за заг. ред. Абрамова Л.К. Кропивницький: Інститут соціокультурного менеджменту (ІСКМ), 2020. 36 с.

85. Громадські ради: для чого потрібні та як працюють в Україні. URL: <https://prosvita.nazk.gov.ua/blog/gromadski-rady-dlya-chogo-potribni-ta-yak-pratsuyut-v-ukrayini> (дата звернення: 14.11.2023 р.).

86. СВОЇ: сайт і чат-бот для громади. URL: <https://toolkit.in.ua/> (дата звернення: 14.11.2023 р.).

87. Сердюк О.І., Глазов О.М., Демидкін О.С. Громадянська партиципація: від інструментів комунікації до комунікативної політики. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Державне управління.* 2018. Том 29 (68) № 2. С. 156-152.

88. Мартеля Борис, Півко Юстина Громадянська активність на прикладі партиципаторного бюджету. URL: <https://pauci.org/upload/files/gappb.pdf> (дата звернення: 14.11.2023 р.).

89. Методичні рекомендації із організації та проведення навчання жителів громади щодо подання проєктів у межах інструменту «Громадський бюджет».

URL:https://api.egap.in.ua/storage/uploads/images/publication/metodicni_rekomendaciyi/Metodicni-rekomendaciyi.pdf (дата звернення: 15.11.2023 р.).

90. Лебідь Андрій, Назаров Микола Інструменти громадської участі в Україні. URL: https://ppst.sumdu.edu.ua/images/pdf/Posibnik_instrumenty.pdf (дата звернення: 15.11.2023 р.).

91. Dosvit. Створи сучасний сайт вашого міста або ОТГ URL: <https://dosvit.org.ua/> (дата звернення: 15.11.2023 р.).